

DJETINJSTVO U DALMATINSKOJ ZAGORI SREDINOM DVADESETOG STOLJEĆA

Bašić, Ivona

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:172:738865>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-03**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

DIPLOMSKI RAD

DJETINJSTVO U DALMATINSKOJ ZAGORI
SREDINOM DVADESETOG STOLJEĆA

IVONA BAŠIĆ

Split, 2023.

Odsjek za Rani i predškolski odgoj i obrazovanje

Diplomski sveučilišni studij Rani i predškolski odgoj i obrazovanje

Kolegij: Sociologija djetinjstva

**DJETINJSTVO U DALMATINSKOJ ZAGORI SREDINOM
DVADESETOG STOLJEĆA**

Student:

Ivona Bašić

Mentor:

prof.dr.sc. Sanja Stanić

Split, srpanj 2023.

Sadržaj:

1. UVOD.....	1
2. TEORIJSKI PRISTUP.....	3
2.1. Socijalne odlike djetinjstva u ranijim razdobljima.....	3
2.1.1. Dijete i djetinjstvo kroz povijest.....	3
2.1.2. Pogledi na dijete i djetinjstvo – nekad i sad.....	5
2.1.3. Dijete i sociologija djetinjstva.....	6
2.1.4. Različita djetinjstva u novijoj povijesti.....	8
2.1.4.1. Djetinjstvo između dva svjetska rata u Hrvatskom zagorju i zagrebačkom Prigorju.....	9
2.1.4.2. Djetinjstvo u Jugoslaviji u prošlom stoljeću.....	11
2.1.4.3. Djetinjstvo na području Podgorja u 20. stoljeću.....	12
2.1.5. Obilježja „novog“ djetinjstva.....	13
2.2. Život u Dalmatinskoj zagori.....	16
2.2.1. Gospodarstvo, poljodjelstvo, stočarstvo i vinogradarstvo.....	17
2.2.2. Vuna, odjeća i obuća.....	19
2.2.3. Vjerovanja i običaji vezani za začecje i rođenje.....	21
2.2.4. Igračke i igre kod djece i mladih.....	24
2.2.5. Društveni život mladih i sklapanje braka.....	26
2.3. O Lećevici.....	28
2.3.1. Demografske značajke.....	29
2.3.2. Gospodarstvo u lećevačkom kraju.....	30
2.3.3. Društveni život mladih u Lećevici.....	31
2.3.4. Običaji u Lećevici.....	32
3. METODOLOŠKI PRISTUP.....	35
3.1. Predmet rada.....	35
3.2. Cilj rada.....	35
3.3. Istraživačka metoda.....	35

3.4. Instrument istraživanja.....	36
3.5. Istraživačka pitanja.....	36
3.6. Biografija sugovornice.....	37
3.7. Istraživačka etika.....	38
4. ANALIZA I INTERPRETACIJA REZULTATA.....	39
4.1. Obiteljski život.....	39
4.2. Svakodnevne prilike.....	40
4.3. Igra i igračke.....	41
4.4. Školovanje i rad.....	42
4.5. Društveni život na selu.....	44
4.6. Blagdani.....	45
4.7. Želje i snovi.....	45
5. ZAKLJUČAK.....	47
6. LITERATURA.....	49
Sažetak.....	52
Summary.....	53
Prilozi.....	54

1. UVOD

Kroz ovaj diplomski rad prikazano je istraživanje djetinjstva iz sociološke perspektive u Dalmatinskoj zagori, točnije u selu Lećeveca, pedesetih godina prošlog stoljeća. Djetinjstvo je bilo ispunjeno radom i pomaganjem odraslima, no unatoč tome nije bilo lišeno igre, zabave, smijeha, veselja, druženja i sklapanja prijateljstava. Skromni materijalni uvjeti nisu sprječavali dječju maštu, radoznalost i želju za igrom da iz skoro pa ničega stvore nešto, nešto posebno i njihovo. Rad se sastoji od tri osnovna dijela: teorijskog pristupa, metodološkog pristupa te analize i interpretacije rezultata, a ovi dijelovi su dalje podijeljeni na poglavlja.

U teorijskom dijelu rada koristeći relevantnu literaturu prikazane su socijalne odlike djetinjstva u ranijim razdobljima. Društvene predodžbe djeteta i djetinjstva mijenjale su se i razvijale kroz povijest. Od nezrelog, nedovršenog i nekompetentnog bića do kreatora svoje stvarnosti (Babić, 2014) i društvenog aktera (Bašić, 2017), pogledi na dijete su se poprilično promijenili. Shvaćanje djetinjstva prošlo je kroz razne faze, od poimanja djetinjstva kao perioda pripreme djeteta za zrelost i odraslu dob do društvenog konstrukta (Babić, 2014). Do sedamdesetih godina prošlog stoljeća djetetu i djetinjstvu se nije pridavala velika važnost u znanosti (Nenadić, 2011). Djeca su imala podređen položaj u društvu, a zbog teorijskih koncepata o djetinjstvu i socijalizaciji, sociologija je djecu marginalizirala (Qvortrup, prema Corsaro, 2015). Devedesetih godina prošlog stoljeća pojavljuje se nova znanstvena disciplina, sociologija djetinjstva (Nenadić, 2011), a djeca, kao aktivni sudionici dvije kulture, dječje i kulture odraslih te isprepletenost ove dvije, stvorili su osnove za novu sociologiju djetinjstva (Corsaro, 2015).

Slijedi prikaz različitih djetinjstava u 20. stoljeću iz raznih dijelova Hrvatske, odnosno tadašnje Jugoslavije. Između djetinjstva na selu i u gradu postojale su velike razlike (Nikolić, 2016). Strogi odgoj je jedno od obilježja djetinjstva u 20. stoljeću (Leček, 1997; Vene, 2008; Nikolić, 2016). Djeca su u ranoj dobi počinjala raditi i pomagati roditeljima u kući, posebice u obiteljima lošijeg materijalnog stanja (Leček, 1997). Igračke su djeca izrađivala sama od raznih predmeta, a igre su na neki način bile priprema za poslove u budućnosti (Leček, 1997). U 20. stoljeću djeca su često korištena u političke i propagandne svrhe, a mnogi se sjećaju pionirstva kao jednog specifičnog dijela djetinjstva (Nikolić, 2016).

U sljedećem poglavlju rada prikazan je život u Dalmatinskoj zagori. Dane su opće informacije o ovoj hrvatskoj regiji, opisano je čime su se stanovnici kroz prošlo stoljeće bavili, kako i od čega su živjeli, koji su bili običaji, vjerovanja i tradicije te se naposljetku

daje prikaz dječje igre i igrački na spomenutom području. Kao i na ostalim područjima u to vrijeme, i u Dalmatinskoj zagori djeca su sama izrađivala igračke (Biškupić Bašić, 2007), a iz dječje mašte nastale su razne igre koje su obilježile njihovu svakodnevnicu. Selo Lećevica je dio Dalmatinske zagore, a sljedeće poglavlje posvećeno je spomenutom selu – prikazan je kratki povijesni pregled, dane su neke opće informacije, demografske značajke, gospodarstvo u lećevačkom kraju, društveni život mladih te običaji povezani s ovim krajem.

Slijedi metodološki dio rada u kojem je dan prikaz metodoloških aspekata: predmet i cilj rada, istraživačka metoda, instrument istraživanja, istraživačka pitanja, biografija sugovornice te istraživačka etika, a potom i posljednji dio ovog diplomskog rada, analiza i interpretacija rezultata dobivenih putem intervjua provedenog sa sugovornicom koja je djetinjstvo provela na selu Lećevica sredinom prošlog stoljeća, podijeljen na specifična istraživačka područja: obiteljski život, svakodnevne prilike, igra i igračke, školovanje i rad, društveni život na selu, blagdani te želje i snovi.

Cilj ovog diplomskog rada bio je istražiti kako je izgledalo djetinjstvo na području Dalmatinske zagore sredinom dvadesetog stoljeća. Kroz istraživanje se nastojalo doći do podataka o svakodnevnicu djece, njihovom radu i pomaganju odraslima, školovanju te igri i igračkama. S obzirom na slabu zastupljenost ove teme u stručnoj i znanstvenoj literaturi, ovim radom pokušao se dati doprinos kvalitetnijem shvaćanju djetinjstva na selu u spomenutom periodu iz sociološke perspektive.

2. TEORIJSKI PRISTUP

2.1. Socijalne odlike djetinjstva u ranijim razdobljima

2.1.1. Dijete i djetinjstvo kroz povijest

Phillippe Ariès je proučavao društvenu predodžbu djeteta od srednjeg vijeka do modernog doba. Kroz srednji vijek na dijete se gledalo kao na čovjeka u malom te se djecu nije izdvajalo iz svijeta odraslih već ih se smatralo inferiornijim i nedoraslim bićima (Nenadić, 2011). Od 14. stoljeća postojala je tendencija da se kroz umjetnost, ikonografiju i religiju izrazi priroda djece, na način na koji je tada bila doživljena. Ariès (1962) je tvrdio da iako u srednjem vijeku ideja djetinjstva nije postojala, djeca nisu bila zanemarena. Iako se neke Arièsove tvrdnje danas smatraju neodrživima, njegov rad ima veliki značaj za povijest djetinjstva (Corsaro, 2015). Srednjovjekovnom društvu nedostajala je svijest o posebnoj prirodi djetinjstva koja bi razlikovala dijete od odraslog. Od onog trenutka kad je dijete moglo živjeti bez stalne majčine brige, pripadalo je društvu odraslih (Ariès, 1962). Tek kroz 16. stoljeće društvo počinje prepoznavati „posebnu dječju prirodu“ (Nenadić, 2011). U 16. i 17. stoljeću, makar u višim slojevima društva, dijete je dobivalo posebnu odjeću koja ga je izdvajala iz svijeta odraslih. U društvu u kojem su odjeća i vanjski izgled imali veliki značaj, diferenciranje dječje od odjeće odraslih svjedoči promjenama koje su se dogodile u općem stavu prema djeci. Kroz novi koncept djetinjstva koji se pojavio, dijete na račun svoje „slatkoće“, jednostavnosti i nevinosti postaje izvor opuštanja i zabave za odrasle. Ovaj stav je ponajprije dolazio od ženskih osoba – majki i dadilja koje su odgajale djecu. Krajem 16. te jednim dijelom 17. stoljeća dolazi do kritika ovakvog stava naspram djece. Kritičari su smatrali pažnju koja se pridavala djeci nepodnošljivom (Ariès, 1962). Moralisti tog doba su smatrali djetinjstvo periodom nezrelosti te su naglašavali da djeca trebaju biti trenirana i disciplinirana (Corsaro, 2015). Iako se čini da se u 17. stoljeću nije pridavao veliki značaj djetinjstvu, pojedini izrazi koji datiraju iz tog doba koriste se i danas u našem jeziku. Kod moralista i pedagoga 17. stoljeća vidljivo je da se naklonost prema djetinjstvu i njegovoj posebnoj prirodi više ne promatra kroz maženje i zabavu, nego kroz moralnu brižnost i psihološki interes. Dijete se više ne smatra samo zabavnim i ugodnim bićem (Ariès, 1962).

18. stoljeće je doba romantizma kada se fokus stavlja na osjećaje, a ne na razum. Djecu se naročito štovalo i tretiralo na veoma poseban način, a brojni pedagozi su se zalagali za otvaranje vrtića (Fass, 2004). Slično navodi i Nenadić (2011) - tijekom 18. stoljeća dijete se stavlja u centar pažnje, a s navedenim dolazi i do discipliniranja i raznog poučavanja djece.

Važnost se pridaje higijeni i fizičkom zdravlju, dok je u 17. stoljeću svaki interes za zdravo tijelo imao moralnu svrhu u sebi. Od maženja do obrazovanja, od higijene do brige o zdravlju – sve povezano s djecom i obitelji postalo je vrijedno pažnje. Osim djetetove budućnosti, predmet interesa postali su i njegova prisutnost i samo postojanje. Dijete zauzima centralno mjesto u obitelji (Ariès, 1962).

19. stoljeće je bilo obilježeno industrijalizacijom koja je na neki način preoblikovala djetinjstvo (Fass, 2004). Došlo je do masovnih migracija sa sela u gradove pa je posljedično broj napuštene djece narastao. Djeca koja su dotad uglavnom radila u blizini kuće u polju, sada su se masovno zapošljavala u mlinovima i rudnicima te su bila izrabljivana (Wyse, 2004). Poslodavci su radije zapošljavali djecu nego odrasle zbog niske cijene njihova rada i fleksibilnosti, a djeca su veoma doprinosila ekonomskoj situaciji samog kućanstva (Fass, 2004). U 19. stoljeću nije bio veliki fokus na školovanju, a djeca su, kao što je već spomenuto, bila od velikog značaja kad su obiteljski prihodi u pitanju, no s obzirom na loše karakteristike rada, djeca ipak kreću u škole (Wyse, 2004). Osim toga, grade se vrtići, dječja igrališta, izrađuje se dječji namještaj itd. (Fass, 2004).

U 20. stoljeću je bio vidljiv napredak u shvaćanju djeteta i djetinjstva, no, usprkos tome, i dalje je školovanje u manjoj mjeri bilo dostupno djeci slabijeg ekonomskog statusa, u škole je išao veći postotak dječaka naspram djevojčica te je i dalje bio prisutan dječji rad. 20. stoljeće obilježila su dva svjetska rata te je to ostavilo itekakvog traga na djecu koja su bila žrtve ili svjedoci strašnih događaja (Fass, 2004). Ellen Key u svojoj knjizi *Stoljeće djeteta* (1909) kritizira dječji rad te ističe da svako dijete ima pravo na djetinjstvo, dom (u širem smislu riječi) te pravo na obrazovanje (Fass, 2004) koje bi trebalo biti jednako dostupno svakom djetetu, neovisno o spolu i statusu (Key, 1909). Osim toga, djecu treba poticati na razvijanje svoje osobnosti i individualnosti, smatra Key (1909).

Lloyd deMause (prema Corsaro, 2015) daje „psihogenetsku teoriju povijesti“ u kojoj su povijesne promjene u koncepcijama i pogledu na djecu rezultat individualnog nošenja roditelja s vlastitim anksioznostima i psihološkim problemima u interakcijama sa svojom djecom. Mnogi povijesničari su kritizirali DeMauseov rad i rad drugih teoretičara te su ponudili impresivne povijesne dokaze kako bi potkrijepili svoje kritike. Najpoznatija kritika je ona od Linde Pollock. U svojoj knjizi *Forgotten Children*, Pollock je pomno propitala Arièsove, DeMauseove te ostale koncepcije povijesti djetinjstva. Posebno je bila kritična prema indirektnim dokazima kao što su filozofski i religiozni traktati, pisma, slike i sl. na

kojima je bio baziran veliki dio ranijeg izučavanja povijesti djetinjstva te je smatrala da bi se više trebalo fokusirati na direktne izvore poput dnevnika, autobiografija i novinskih izvještaja o sudskim postupcima povezanim s nasiljem nad djecom. Pollock je zaključila da odnos između roditelja i djece nije bio jednostran. Naime, roditelji su utjecali na svoju djecu, no i djeca su utjecala na svoje roditelje. Nadalje, Pollock je uvidjela da briga o djeci te socijalizacija djece, kao preduvjeti za kulturni opstanak, uvijek moraju biti kulturno konstruirani kroz zajedničke akcije odraslih i djece. Neke od slabosti njenih dokaza su sljedeće: dnevnici i autobiografije su ograničeni prije svega na pismene, više slojeve društva, autori istih su možda namjerno izostavili pojedine informacije koje bi ih potencijalno prikazale u lošem svjetlu te je moguće da su neke materijale uređivali drugi. Ostali istraživači su je kritizirali za pre naglašavanje svog slučaja. Njen i Ariès-ov rad utjecali su na brojne druge povijesničare da se više fokusiraju na kolektivne akcije djece te njihove doprinose prošlim društvima (Corsaro, 2015).

Francuski filozof i socijalni teoretičar Michel Foucault postavlja tezu da se specifičnost uloge djeteta formira ovisno o znanju društva o procesu socijalizacije te razlikuje stupnjeve razvoja tih spoznaja i, sukladno tome, predodžbe o djetetu: ideološka spoznaja koja se zasnivala na kršćanskom shvaćanju vrijednosti života, potom doba medicinskih spoznaja kada su veliki značaj imala saznanja o prehrani djece, slijedi doba spoznaja o načinima učenja kod djece i njihovim sposobnostima pri čemu se, s jedne strane, stavlja naglasak na učenje kroz praksu, a s druge strane, na učenje u školi. Posljednji stupanj se odnosi na spoznaje o ličnosti i njenom razvoju te se sredinom 20. stoljeća završava i utemeljuje spoznaja o djetetu kao ličnosti (Nenadić, 2011).

2.1.2. Pogledi na dijete i djetinjstvo – nekad i sad

Kroz veliki dio povijesti dijete je bilo u sjeni roditelja i na njega se gledalo kao na inferiornije biće te se ta inferiornost podrazumijevala (Nenadić, 2011). S ekonomskim, društvenim i kulturnim promjenama mijenjala se i slika o djetetu i djetinjstvu (Bašić, 2017). Tradicionalno shvaćanje djeteta bilo je takvo da ga se poimalo nezrelim, nedovršenim i nekompetentnim bićem, a djetinjstvo je bilo period pripremanja za zrelost i odraslu dob. U novim poimanjima, dijete je kompetentno biće i kreator svog svijeta, a djetinjstvo je socijalni konstrukt (Babić, 2014). Dijete se percipiralo kao nerazvijeno i nesamostalno biće koje prolazi kroz određene faze – od nesamostalnosti i ovisnosti o odraslima do samostalnosti i

samoodgoja. Prema toj slici, dijete ima potencijal za osobnost koju razvija uz odrasle dok ne postane autonomna i odgovorna osoba. Za razliku od toga, kasnije se na dijete gleda kao na subjekt vlastitog razvoja koji konstruira vlastita znanja, stječe kompetencije, uvježbava vještine, samostalno odlučuje i odgovorno je za osobni razvoj. Dijete se shvaća kao društvenog aktera koji, osim svojih prava, ima i svoje odgovornosti i dužnosti (Bašić, 2017). Djetinjstvo je bilo odvojeno od odrasle dobi te je označavalo period razvoja, doba oslobođeno odgovornosti za osobni razvoj i socijalne odnose. Nova poimanja djeteta brišu granice između djetinjstva i odraslog doba pa se djeca i odrasli sve više izjednačavaju u socijalnom statusu. Primjer toga su jednako odijevanje djece i odraslih, sugestivna retorika medija (npr. igrice za djevojčice usmjerene na svijet mode, kozmetike i slično), diskoklubovi za majke i djecu, saloni ljepote za djecu, razni TV showovi s djecom i tako dalje (Bašić, 2017).

Autorica Bonačić (2017) kaže kako je djetinjstvo današnje djece veoma različito od djetinjstva djece prije 20 godina te da skoro nema sličnosti s djetinjstvom kakvo je bilo prije 50 godina. Slobodna igra je način djetetova življenja i područje njegova učenja te je upravo igra put ka razvoju djetetovih vještina i sposobnosti. Uspoređujući dječju igru nekad i danas, uočljiv je gubitak samostalnosti i samoinicijativnosti; nekad je igra polazila od djece, a danas je indirektno vođena putem unaprijed pripremljenih materijala, igračkaka i sprava; nekad je igra sama sebi bila svrha, a danas je sve više smještena u sferu obrazovanja. Djetinjstvo je danas siromašnije za pravu, istinsku, spontanu, slobodnu igru nego što je to bilo nekad. Igra je prije bila slobodnija, u njoj je sudjelovalo više djece koja su sama izrađivala rekvizite za igru i sve se odvijalo uglavnom bez nadzora odraslih. U novijem dobu igračke su uglavnom industrijske te ih se nastoji standardizirati, a promjenom kulture stanovanja, dvorišta i ulice, nekadašnja mjesta dječje igre, pretvaraju se u parkirališta i prometnice pa tako ulične igre postaju rijetke i opasne, ističe Bašić (2017).

2.1.3. Dijete i sociologija djetinjstva

Do nedavno, sociologija nije previše obraćala pažnju na djecu i djetinjstvo, a ignoriranje ili marginalizacija djece očito je bila povezana s tradicionalnim pogledima na socijalizaciju gdje su djeca uglavnom imala pasivnu ulogu. Većina ovih teorija bila je temeljena na biheviorističkim pogledima na razvoj djeteta, a s rastom konstruktivizma u razvojnoj psihologiji, ove ideje su se našle pred mnogim izazovima (Corsaro, 2015).

Do 70-ih godina prošlog stoljeća djetinjstvu se nije pridavala velika pažnja u knjigama i priručnicima. Dijete je proučavano kao objekt socijalizacije iz aspekta teorije o socijalizaciji (Nenadić, 2011). Jens Qvortrup (prema Corsaro, 2015) tvrdi da djeca u sociologiji nisu bila ignorirana, koliko su bila marginalizirana zbog njihovog podređenog položaja u društvu i teorijskih koncepata o djetinjstvu i socijalizaciji. Odrasli su često gledali na djecu iz perspektive onoga što će ona tek postati - budući odrasli ljudi sa svojim doprinosima društvu, a rijetko kao na ono što djeca već jesu – pojedinci sa svojim životima, potrebama i željama. Trenutne potrebe i želje djece često su se smatrale društvenim problemima koje treba riješiti. Kao rezultat ovoga, djeca su bila gurnuta na same margine društva od strane odraslih. Većina socioloških promišljanja o djeci i djetinjstvu proizlazila je iz teorijskog rada na socijalizaciji i procesima kroz koje se djeca prilagođavaju društvu i internaliziraju ga. Osim toga, većina ih je bila fokusirana na ranu socijalizaciju unutar obitelji. Dijete se promatralo kao nešto izdvojeno iz društva pa ga je stoga trebalo oblikovati i voditi kako bi postalo visoko funkcionalni član društva. Tek devedesetih godina prošlog stoljeća nastaje nova znanstvena disciplina – sociologija djetinjstva. U poslijeratnim godinama dolazi do *baby-booma* u Americi, a dijete se glorificira što nailazi na kritike. Proučavanje djeteta i djetinjstva dovodi do toga da se dijete prestaje promatrati isključivo kroz roditeljska očekivanja i projekcije te ga se počinje smatrati glavnim akterom svog djetinjstva (Nenadić, 2011).

Iz sociološke perspektive, socijalizacija nije samo stvar prilagodbe i internalizacije, nego i proces prisvajanja, reinovacije i reprodukcije. Corsaro (2015) spominje dva modela socijalizacije: deterministički i konstruktivistički model. U determinističkom modelu dijete je pasivno te ima potencijal da doprinese društvu i predstavlja neobuzdanu prijetnju koja mora biti kontrolirana kroz pomno treniranje. U konstruktivističkom modelu na dijete se gleda kao na aktivnog agenta koji aktivno konstruira svoj društveni svijet te svoje mjesto u njemu. Djeca kreiraju i sudjeluju u svojoj vlastitoj, jedinstvenoj vršnjačkoj kulturi uzimajući informacije iz svijeta odraslih te aktivno doprinose stvaranju kulture i promjenama. Djeca su istovremeno aktivni sudionici dvije kulture – dječje i kulture odraslih te su ove dvije kulture međusobno isprepletene. Intepretativna reprodukcija te naglasak na važnosti dječjih vršnjačkih kultura postavili su osnove za novu sociologiju djetinjstva (Corsaro, 2015).

Djeca su aktivni, kreativni i društveni agenti koji proizvode svoje vlastite, jedinstvene dječje kulture dok istovremeno pridonose produkciji društva odraslih. Djetinjstvo je društveno konstruiran period u kojem djeca žive svoje živote. Za djecu je ovo privremeno doba, dok je za društvo djetinjstvo trajno strukturiran oblik koji nikada ne prestaje iako se njegovi članovi

stalno mijenjaju, a njegova priroda i koncepcija variraju ovisno o povijesnom kontekstu (Corsaro, 2015). Qvortrup (prema Corsaro, 2015) kaže da je djetinjstvo u međusobnoj vezi s drugim strukturalnim kategorijama kao što su društveni položaj, spol i dobna skupina, a promjene u ovim kategorijama utjecat će na prirodu djetinjstva. Iako se na djetinjstvo često gleda samo kao na jedan period u kojem se djeca pripremaju za ulazak u društvo, djeca su od samog rođenja članovi društva kao što je i djetinjstvo dio društva, ističe Corsaro (2015).

2.1.4. Različita djetinjstva u novijoj povijesti

Zajedno s povijesničarima i sociolozima obrazovanja, Qvortrup proučava kretanje djece od primarnog poljoprivrednog rada u predindustrijskim društvima do širokog raspona raznih poslova za vrijeme tranzicije u industrijski kapitalizam (farme, tvornice, mlinovi, gradske ulice) te naposljetku do formalnog obrazovanja u modernim industrijskim društvima. Qvortrup smatra da je školovanje na neki način nastavak dječjeg rada te je ono ulaganje u ekonomiju bilo kojeg modernog društva (Corsaro, 2015). Stav da škole pripremaju nezrelu djecu da postanu produktivni odrasli očito proizlazi iz tradicionalnih teorija socijalizacije i dječjeg razvoja, smatra Corsaro (2015) te ističe da je fokus bio na pripremanju djece za budućnost, umjesto na uvažavanju njihovih trenutnih doprinosa.

Prijelaz iz poljoprivredne u industrijsku ekonomiju u zapadnim društvima donio je velike promjene u obitelji. U 1830. godini približno 70% djece živjelo je u dvoroditeljskim farmerskim obiteljima, no do 1930. ovaj postotak pao je na manje od 30%. U zemljama u razvoju djeca su oduvijek radila ili za svoje obitelji ili za druge kako bi povećala kućne prihode. Iako je ekspanzija obrazovanja smanjila broj dozvoljenih radnih sati za djecu i mlade, u ovim zemljama zahtjevan rad s dugim radnim vremenom uglavnom se nastavljao i nakon sati provedenih u školi, čak i kad su u pitanju bila jako mala djeca. Dječji rad van kuće može imati neke dobrobiti, npr. osigurati djetetu široki raspon iskustava i pripremiti ga za rad u budućnosti, smatra Corsaro (2015). U mnogim ranim istraživanjima kućanskih poslova u 70-im i ranim 80-im godinama prošlog stoljeća, djeca su prije svega bila promatrana kao dodatni izvor posla za majke, kada se gledalo iz roditeljske perspektive. Nešto kasnije istraživači su počeli uvažavati i dječje izjašnjavanje na ovu temu. Istraživanja su pokazala i rodne razlike kada su kućanski poslovi u pitanju. Naime, djevojčice su više doprinosile obavljanju kućanskih poslova nego dječaci, a poslovi su bili rodno podijeljeni: djevojčice su

kuhale i čistile te radile ostale poslove u kući, dok su dječaci više sudjelovali u poslovima van kuće, npr. u uređivanju vrta (Corsaro, 2015).

2.1.4.1. Djetinjstvo između dva svjetska rata u Hrvatskom zagorju i zagrebačkom Prigorju

Autorica Leček (1997) je istraživala kako je izgledalo djetinjstvo između dva svjetska rata na selima u Hrvatskom Zagorju i zagrebačkom Prigorju. Za djecu sa sela djetinjstvo je prestajalo onda kada su se mogla uključiti u gospodarske aktivnosti domaćinstva. Za djevojčice ovaj trenutak je nastupao puno ranije nego za dječake jer su ženski poslovi fizički bili lakši nego muški. Biološke razlike između dječaka i djevojčica dovodile su do strogih podjela poslova prema spolu i dobi. Roditelji su bili ti koji su odlučivali što će tko raditi, hoće li se i do kada školovati, hoće li ostati raditi na zemlji ili će se negdje zaposliti (Leček, 1997).

Od 1900. do 1925. godine obitelji su uglavnom imale veliki broj djece, no bila je prisutna visoka razina smrtnosti. O ekonomskom statusu obitelji ovisila je potreba za dječjom radnom snagom, a kod jednih i drugih, i siromašnih i bogatih, dolazilo je do smanjenja broja djece. Imućnije obitelji su lakše dolazile do radne pomoći van svog domaćinstva pa nisu ni imale potrebu za dječjom radnom snagom, dok su obitelji lošijeg imovinskog položaja bile primorane imati manje djece s obzirom da su takve obitelji s puno članova sve teže preživljavale na malim posjedima (Leček, 1997).

Djeca su vrlo rano počinjala raditi, posebice u siromašnim obiteljima. U početku su dobivala lakše poslove, a djevojčice su pomagale majkama u kući. Manja djeca su čuvala pure i svinje, a malo starija su vodila krave na ispašu. Osim škole, to im je bila glavna obveza te je isto vrijedilo za dječake i za djevojčice. Starija djeca su često brinula o mlađoj, a razlika među njima je ponekad bila čak i do 20 godina. Mlađi su starije često doživljavali kao roditelje, a nerijetko su bili sa njima povezaniji nego s roditeljima. Jedna kazivačica prepričava kako je morala brati bilje za nahraniti svinju te kako je nosila mlijeko u grad. Kasnije se četiri godine školovala, a nakon toga je radila u vinogradu. Druga kazivačica se prisjeća kako je čuvala kokoši, hranila svinje, obrađivala vrt i mijesila kruh. Sljedeća kazivačica je s osam godina kuhala, čuvala braću, hranila *blago* i prala rublje. Osim spomenutih poslova, kazivači još navode pomaganje i rad u polju i vinogradu, donošenje vode iz zdenca te predenje i tkanje (Leček, 1997).

Nakon završene četverogodišnje škole, djeca su postepeno preuzimala sve poslove. Pojedina djeca su dva do tri puta tjedno odlazila na tržnicu prodavat, a osim toga, djevojčice su prale rublje, obrađivale zemlju i radile sve ostalo što je trebalo. Osim toga, djeca su donosila vodu te drva za potpalu, nosila hranu članovima svoje obitelji koji su radili u polju te su odlazila u dućan gdje su mijenjala jaja za šećer, ulje ili petrolej. Prvi svjetski rat i izbijanje muškaraca iz doma utjecali su na povećanje obujma posla za žene i djecu. Osim na svome gospodarstvu, djeca su radila i izvan njega. O tome su odlučivali roditelji koji su promišljali o šteti i koristi ovakvog rada. Za razliku od siromašnih, djetinjstvo djece iz imućnijih obitelji nisu obilježili teški fizički poslovi. U ovakvim obiteljima poslove su uglavnom obavljali sluge ili težaci (Leček, 1997).

Što se tiče igara, kazivačice spominju igre skrivača i lovice, igre s loptom te preskakanje *štrika*, a posebno izdavaju igru trgovine. Igre su na neki način bile priprema za poslove u budućnosti. Djevojčice su se igrale s lutkama koje su same izradile, dok su dječaci uglavnom sudjelovali u natjecateljskim igrama kroz koje se razvijala snaga, spretnost, preciznost i brzina. Igračke su izrađivali sami najčešće od štapova, nekakvih loptica i ostalih predmeta za koje su smatrali da bi im mogli poslužiti (Leček, 1997).

Roditelji su bili glavni *učitelji* svoje djece, a utjecaj škole i knjiga je bio još uvijek poprilično neznatan. Majke su podučavale djecu (i to većinski djevojčice) kućanskim poslovima, vrtlarenju i izradi odjeće, dok su dječaci učili radeći s očevima. Iako su pojedini roditelji smatrali školovanje nevažnim, bilo je onih koji su spoznali važnost stjecanja (barem osnovnog) znanja pa su tako djeca u ovo vrijeme završavala po četiri razreda pučke škole. U dvadesetim godinama prošlog stoljeća rijetko tko je nastavljao školovanje nakon završene spomenute škole. U tridesetim godinama situacija se promijenila pa je tako sve više djece (ponajviše dječaka) iz sela iz zagrebačke okolice odlazilo na daljnje školovanje ili na zanat (Leček, 1997).

Razdoblje između dva svjetska rata bilo je obilježeno suspregnutim emocijama, strogim odgojem, autoritetom roditelja te njihovom potpunom kontrolom dječjih života. Iskazivanje osjećaja se često smatralo pokazivanjem slabosti. Djeca su bespogovorno slušala roditelje, o dječjim pravima nije bila razvijena svijest, a jedino što se uvažavalo bila je roditeljska odgovornost. Do prevelikog povezivanja među članovima jedne obitelji nije dolazilo s obzirom da su se obitelji sastojale od puno članova, bila je prisutna visoka stopa mortaliteta, a svakodnevica je bila obilježena teškim fizičkim radom od jutra do navečer.

Očevi su se manje nego majke bavili djecom i njihovim odgojem jer se to smatralo *ženskim poslom*. Stariji članovi obitelji nisu bili uključivani u poslove pa su imali dovoljno slobodnog vremena koje su najčešće provodili s djecom pričajući im priče, izrađujući frulice i tako dalje (Leček, 1997).

2.1.4.2. Djetinjstvo u Jugoslaviji u prošlom stoljeću

Što se tiče djetinjstva u prošlom stoljeću u tadašnjoj Jugoslaviji, autorica Nikolić (2016) ističe da su između djetinjstva provedenog na selu i djetinjstva provedenog u gradu postojale velike razlike. Svuda je prevladavalo siromaštvo pa su djeca puno ranije (već s četiri, pet godina) morala započinjati s radom te pomagati roditeljima, čuvati *blago* i slično. Dječja prava se nisu poštivala, a često nisu ni postojala. Djeci se nerijetko uskraćivala igra, a tek polovicom 20. stoljeća na igru se počelo gledati kao na jedno od dječjih prava. Patrijarhalna obitelj je bila temelj odgoja djece u 20. stoljeću, a strogoća i izdizanje muške djece nad ženskom bila su neka od obilježja teškog djetinjstva. Koncept koji se temeljio na tome da svi članovi obitelji trebaju doprinositi kućanstvu zamijenjen je konceptom fokusiranim na obrazovanje (Nikolić, 2016).

U 20. stoljeću djeca su se često koristila u propagandne i političke svrhe, a djetinjstvo u doba socijalizma je bilo ideološki obojano. Iskorištavanje djece u političke svrhe dobilo je poseban značaj nakon Prvog svjetskog rata. Organizacija *Udruženje pionira Jugoslavije*, osnovana 1942. godine u okviru partizanskog pokreta, okupljala je djecu od sedme do devete godine života te je, kao prava dječja organizacija, bila odgojno-obrazovnog karaktera, no s političkom ideologijom u pozadini. Cilj *Udruženja* bio je politički obrazovati i kontrolirati djecu. Kao primjer autorica Nikolić (2016) navodi sudjelovanje djece na sletovima povodom Titova rođendana, odnosno Dana mladosti i slanje rođendanske čestitke Titu te učenje o dječ-herojima koji su svoj život dali za domovinu. Nacionalna propaganda širila se svuda, a pionirske igre, koje su se počele održavati 1961. godine, imale su svrhu da djeca „različitim sadržajima i oblicima rada unaprijede i obogate društveni život pionira u različitim područjima odgojno-obrazovnog rada i stvaralaštva“ (Nikolić, 2016: 74).

Intervjuirajući više osoba, Nikolić (2016) je dobila različite podatke o tome kako je izgledalo djetinjstvo u Jugoslaviji. Većina kazivačica je izjavila da nisu imali previše igračaka te da su improvizirali i igračke sami izrađivali od raznih materijala. Neke igračke koje se ipak

spominju su lutke, tzv. „barbike“, drveni vlakići, plastično posuđe, puzzle, bicikli, luk i strijela te praćka. Igre su proizlazile iz dječje mašte, a neke igre koje kazivačice spominju da su igrale su školica, gumi-gumi, skrivač, kauboji i Indijanci, lovetica, graničar, pravljenje kolača od blata, lanac-probijanac i druge. Njihove uspomene na djetinjstvo uglavnom su sretne i ispunjene ljubavlju, slobodom, igrom te sjećanjima na putovanja (Nikolić, 2016).

Svako dijete koje je odrastalo u socijalizmu ima sjećanje na trenutak kada je postalo pionir. Bez obzira na današnje poglede na pionirstvo, autorica Nikolić (2016) je željela istražiti što je za njih značilo biti pionir te koje je vrijednosti pionirstvo promicalo. Za većinu kazivačica pionirstvo je bilo sretni dio djetinjstva te su osjećale veliku čast i ponos kada bi postale pioniri. Pionirska zakletva i odora su također imale posebno značenje za njih. Nasuprot tome, za pojedine kazivačice pionirstvo nije imalo neko veliko značenje. Kazivačice koje su postale pioniri nakon Titove smrti tvrde da pionirstvo nije bilo posebno važno, nego se podrazumijevalo. Neke kazivačice su istakle da se odgoj u školi i kod kuće razlikovao te da su potajno išle na vjeronauk. Djetinjstvo u Jugoslaviji za neke je bilo sretno i bezbrižno te ispunjeno igrom i ljubavlju, dok se drugi sjećaju djetinjstva kao razdoblja raznih prekretnica i promjena, zaključuje Nikolić (2016).

2.1.4.3. Djetinjstvo na području Podgorja u 20. stoljeću

Autorica Vene (2008) je u razdoblju od 2007. do 2008. godine provela četiri istraživanja na području Podgorja. Obitelji s ovog područja bile su velike, a glavni izvori prihoda bili su obrada zemlje i bavljenje stočarstvom. Roditelji su često slali žensku djecu u druge obitelji na *služenje*, dok su muška djeca ostajala u kući kako bi pomagala majci i ocu. Osim toga, roditelji su birali koje će dijete poslati obrađivati zemlju ili raditi u ugostiteljski objekt, a s *gazdom* se dogovaralo koliko dugo će djeca raditi i za kakvu plaću. *Služenje* i rad u ugostiteljskim objektima najviše su se odvijali u gradovima, u ovom slučaju u Karlobagu i Rijeci (Vene, 2008).

Većina kazivača navodi da su se djeca veoma rano, već s navršениh pet godina života, uključivala u kućanske poslove i pomaganje van kuće. Kazivačica M. M. iz Razbojišta opisuje što je sve morala raditi: voditi *blago* na ispašu, kopati, plesti i preti, pomusti krave... Radila je u obitelji koja, po njenom mišljenju, nije bila ništa imućnija nego njena vlastita obitelj. *Služenje* je završilo kada se s 19 godina udala. Druga kazivačica, F. B. iz Karlobaga,

navodi kako je služeći u drugoj obitelji trebala prati odjeću, posuđe i kuću te donositi vodu. Nedjeljom je bila slobodna, a zarađeni novac slala je svojoj obitelji. Sve kazivačice su *služenje* završile nakon udaje, a jedna od njih navodi kako se sa *služenjem* u potpunosti prestalo pedesetih godina prošlog stoljeća. Dječaci su radili teže fizičke poslove, no bili su i bolje plaćeni nego djevojčice; odlazili su na rad u pilane, na brodove i na ceste, obrađivali su zemlju i bavili se *čobanjenjem*. Obitelji koje su živjele uz more, zarađivale su prevozeći raznu robu po obali od Senja do Splita. Dječaci bi počeli pomagati svojim očevima s pet godina, a poslovi koje su obavljali bili su utovar i istovar građevinskog materijala, bačava vina, soli i drveta. Vene (2008), kao i autorica Leček (1997), navodi kako je odgoj bio strog te su se poštivala jasno definirana pravila, a ako su roditelji bili odsutni, starija djeca su preuzimala brigu o mlađoj. Nadalje, djeca su roditelje poštivala i pokorno slušala (Vene, 2008).

Većina kazivačica završila je četiri razreda osnovne škole, no neki su imali tu priliku da završe i nekakav zanat. Nastavak školovanja češće je bio omogućen dječacima, nego djevojčicama. Četrdesetih godina nedostajalo je učitelja, dok je pedesetih bilo premalo đaka pa su se mnoge škole zatvorile, a opstale su samo dvije. Većina roditelja je nad odlaskom u školu preferirala ostanak djece kod kuće i pomaganje (Vene, 2008).

Tijekom *čobanjenja* djeca su se igrala raznih igara, najčešće s predmetima koje bi pronašla u prirodi. Igre koje kazivači spominju su *piljanje* (igra bacanja i hvatanja kamenja) te igra *na balote*. Mladi (a i stari) su se subotom navečer družili na *prelima*. Na ovim druženjima se radilo, ali i zabavljalo. Kazivači se prisjećaju kako se na *prelima* komušao kukuruz, prela se vuna, radio se ručni rad. Mladi su se na ovakav način upoznavali, a različitim pjesmama, šalama, zagonetkama, plesovima i igrama izražavali su jedni drugima naklonost. Dok su djevojke radile, mladići bi im pjevali i zadirkivali ih. Do šezdesetih godina prošlog stoljeća na selima su se održavala *prela*, a nakon toga većina mladih je odlazila na školovanje u gradove (Vene, 2008).

2.1.5. Obilježja „novog“ djetinjstva

U suvremenom društvu materijalni, kulturni i društveni uvjeti života mijenjaju se veoma brzo, slijede se trendovi individualizacije, dolazi do restrukturiranja obitelji, napuštaju se tradicionalni stilovi života, a sve ovo iziskuje od pojedinca popriličnu sposobnost prilagodbe na raznoliku okolinu i složene društvene odnose. Promjene koje se događaju utječu

i na djecu i njihovo odrastanje. Odrasli svjesno ili nesvjesno stvaraju uvjete socijalizacije stoga je potrebno osvijestiti promjene u kontekstu odrastanja kako bi odgovorili na razvojne potrebe djece (Bašić, 2017).

S obzirom na brojna istraživanja i studije o djetinjstvu danas, izdvajaju se neka bitna obilježja „novog djetinjstva“, karakterističnog za zapadna društva. Nekad su roditelji primarno brinuli o tome kako djetetu zadovoljiti osnovne životne potrebe te kako mu osigurati prehranu, odjeću i obrazovanje, dok su danas roditelji uglavnom fokusirani na kreiranje „sretnog djetinjstva“ koje se velikim dijelom odnosi na osiguravanje materijalnih dobara – igraćaka, raznih materijala i sredstava za komunikaciju. Sve više autora spominje *konzumsko i medijsko djetinjstvo* – posjedovanje mobitela, tableta, računala i televizora postaje standard, djeca postaju konzumenti te se s njima kao takvima manipulira. Za razliku od prijašnjih vremena, danas djeca sve više sudjeluju u odlukama o kupnji te su sve više upućena u ekonomsku situaciju obitelji, odnose među roditeljima, seksualni život odraslih i slično. Preko medija se susreću s raznim situacijama i događajima – ratovima, prirodnim katastrofama i ubojstvima na što često nisu dovoljno spremna, a to negativno utječe na njihov psihički i fizički razvoj (Rittelmeyer, prema Bašić, 2017).

Suvremeno društvo je *društvo znanja* pa se djeca od rane dobi uključuju u razne aktivnosti preko kojih stječu vještine i skupljaju znanja potrebna za život. U današnje doba slobodna igra je često zamijenjena strukturiranim aktivnostima s ciljem učenja, no preplavljena poticajima, ističe Bašić (2017), djeca postaju preopterećena. Iskustveno učenje djece svedeno je na minimum, okolina je „poticajna“ i unaprijed pripremljena, vrijeme je unaprijed isplanirano, a djeci je na neki način oduzeto vrijeme slobodne igre i samostalnog istraživanja onoga što ih okružuje. Sličnog je stava i Corsaro (2015) koji smatra da s institucionalizacijom djetinjstva djeca imaju sve manje vremena za slobodnu igru te da imaju sve manje vremena biti djeca. Jedan od glavnih razloga zašto dolazi do sve većeg broja organiziranih aktivnosti može biti roditeljska zabrinutost za dječju sigurnost. Ovakvi strahovi su povećani u posljednjih nekoliko godina s izvještavanjima medija o fizičkom i seksualnom zlostavljanju djece te otmicama. Osim toga, djeca u prosjeku imaju manje sestara i braće nego je to prije bio slučaj te se često nemaju s kim igrati pa te aktivnosti predstavljaju dobru priliku za druženje s vršnjacima. U Zapadnim društvima dolazi do sve većeg broja dječjih aktivnosti u slobodnom vremenu. Louv i Qvotrup smatraju da ovakve aktivnosti nisu dobrovoljne od strane djece te ističu visoku strukturiranost, nadzor i strogo organiziranu prirodu ovakvih aktivnosti što Qvotrup naziva *planirana spontanost* (Corsaro, 2015). Nasuprot tome,

istraživanja o dječjem sudjelovanju u ovakvim aktivnostima (nogomet, ples i šah) koja je provela Hillary Levey Freidman (prema Corsaro, 2015) dala su skroz drugačiju sliku. Naime, pokazalo se da se djeca zabavljaju kroz ove aktivnosti zajedno sa svojim prijateljima (Bašić, 2017).

Autor Brinkhoff (prema Bašić, 2017) spominje pojam *otok-djetinjstvo*. Stanovanje i svakodnevni život odvijaju se u međusobno odvojenim, strukturiranim prostorima - *otocima* (stanovi, radna mjesta, škole, igraonice, ustanove za slobodno vrijeme, trgovački centri). Stalno kretanje od jednog do drugog prostora dovodi do sve manjeg kontakta između stanovnika iste zgrade, kvarta ili područja. Odrasli prevoze djecu od mjesta do mjesta te kreiraju vršnjačke skupine pa je sve manje i manje prisutno spontano nastalih vršnjačkih grupa, a vrijeme za igru podređuje se obvezama odraslih. Uz *otok-djetinjstvo* veže se i pojam *kalendar-djetinjstvo* – vrijeme djeteta je unaprijed isplanirano te se odvija po kalendaru odraslih. Vremena za slobodnu igru djeca imaju premalo te se često, zaokupljena raznim isplaniranim obvezama i aktivnostima, osjećaju prezauzeto (Bašić, 2017).

2.2. Život u Dalmatinskoj zagori

Pojam „Zagora“ se u sačuvanim izvorima prvi put pojavljuje 1185. godine, a u vezi s teritorijalnom jurisdikcijom Trogirske biskupije. Na spomen Dalmatinske zagore većina ljudi će pomisliti na većinski neplodan i sušan krški krajolik, smatra Roksandić (2007). Dalmatinska zagora kao prostorna cjelina ima neodređene granice. Često stanovništvo Primorja, a i mediji, opisuju Dalmatinsku zagoru kao prostor iza primorskog planinskog grebena sastavljenog od planina Trtra, Kozjaka, Mosora i Biokova. Poznavajući povijesni i kulturni razvoj te događanja u dalmatinskoj unutrašnjosti, moglo bi se reći da je Zagora „dio južne Hrvatske omeđen bilima Trtra, Velikog Jelinka, Kozjaka, Mosora, područjem Poljica, rijekom Cetinom i Cetinskom krajinom, bilom Svilaje i Moseća, područjem Petrova polja te kanjonom Čikole“ (Kužić, 1996: 7-8).

Tijekom prva dva desetljeća 7. stoljeća Dalmacija, koja je već bila populacijski i gospodarski osiromašena zbog provala barbara, biva preplavljena avarsko-slavenskom bujicom što na kraju dovodi do propasti njenog središta, stare Salone. Zagoru, kao dio Dalmacije, je također zadesilo isto. Iako opora, Zagora je ipak bila povoljno područje za naseljavanje slavenske mase. Bizantski car Konstantin VII Porfirogenet piše o dolasku petorice braće – Hrvata, Muhla, Lobela, Kosenca i Kluka te dvije sestre – Tuge i Buge koji su doveli Hrvate s područja današnje južne Poljske u novu domovinu. Car govori kako su se Hrvati borili s Avarima, pobijedili ih, zavladao zemljom te preuzeli vlast nad Slavenima koji su bili avarski podložnici. Hrvati su se u početku naseljavali na područje između rijeka Zrmanje i Cetine odakle su se dalje širili i na taj način zaokruživali sami teritorij Hrvatske. Današnja Zagora nalazi se upravo negdje po sredini tog područja (Kužić, 1997).

Zagora je u početku pripadala Kliškoj županiji, a preraspodjelom u 11. stoljeću postala je zasebna cjelina sa svojim županom. Gradina Bogočin iznad Unešića zamijenila je dotadašnje središte Klis. Jedan od šest rodova između kojih su se birali hrvatski banovi bili su Svačići, a upravo su Svačići, među ostalima, nastanjivali Zagoru. Darovnica kneza Trpimira iz 852. godine prva je povelja koja je povezana s prostorom Zagore, a iz tog doba sačuvan je i zapis kneževa gosta, benediktinca Gottschalka, o knezovim pripremama za ratovanje s Grcima (Bizantincima). Benediktinci su na hrvatskom teritoriju podignuli brojne crkve i samostane, a najpoznatija građevina iz tog razdoblja je crkva sv. Petra, izgrađena u Muću Gornjem. Neke starohrvatske crkvice srušene su u 16. i 17. stoljeću za vrijeme turskih ratova. Kralj Zvonimir dao je Crkvi mnoge posjede, pa tako i nadbiskupiji posjede u Zagori.

Obilježja kršćanstva počela su polako zamijenjivati poganske običaje u Zagori što se protegnulo sve do srednjeg vijeka, no ostaci poganstva prisutni su i dan-danas (Kužić, 1997).

2.2.1. Gospodarstvo, poljodjelstvo, stočarstvo i vinogradarstvo

Za područje Dalmatinske zagore karakteristično je siromašno obradivo tlo te oskudica vode. Kršoviti kraj bio je daleko od optimalnih uvjeta za život, a egzistencija tamošnjih ljudi oslanjala se na stočarstvo i poljodjelstvo (Đaković, 2007). Da se ovdje do polovice 20. stoljeća sve vrtjelo oko poljoprivrede i stočarstva navodi i autor Šestan (2007). Jedni su se bavili samo stočarstvom, dok su se drugi bavili uz stočarstvo i poljodjelstvom. U dolinama su se uzgajale žitarice te su žitelji ovog područja imali mazge, konje, magarce, ovce, svinje i perad. Na kršnim dijelovima, poviše polja, nalazili su se vrtovi i vinogradi. Ljudi s ovog područja nisu imali veliku platežnu moć, no ipak je za određenu robu ovo područje predstavljalo dobro tržište pa osim što su se domaći ljudi bavili trgovinom, ovdje su dolazili i trgovci iz drugih krajeva. U činjenici da svaka obitelj nije mogla proizvesti sve što joj je bilo potrebno ležala je važnost trgovine, a osim toga, razvili su se i neki drugi oblici trgovine, na primjer krijumčarenje (*šverc, kuntroband*), najčešće duhana i soli za stoku (Šestan, 2007).

U nekim selima formirali su se obrtnički centri pa su tako u Zagvozdu i Potravlju bili lončarski centri, a u Zelovu centar za obradu drveta. Samouki pojedinci (najčešće žene) izrađivali su *oplutaše, slane opanke* koje su potom prodavali, npr. za žito ili novac. Obradom tekstila i izradom odjeće uglavnom su se bavile žene što je također donosilo nekakav prihod obitelji. Siromašni seljani su odlazili kod bogatih na *služenje* ili na rad u lukama u primorskim gradovima. Zbog velikog siromaštva te ratničkog duha, često je dolazilo do pljački koje su se u Dalmatinskoj zagori poticale od strane vlasti kako bi se naštetilo neprijateljima. Najviše zarade donosio je uzgoj stoke, no veliki problem predstavljala je nestašica vode i soli. Izgradnjom željezničke pruge u drugoj polovici 19. te početkom 20. stoljeća došlo je i do izgradnje cisterni (*čatrnja*) za vodu (Šestan, 2007).

Nakon Drugog svjetskog rata došlo je do melioracije polja pa su se obradive površine u velikoj mjeri povećale, a s time je porasla važnost poljodjelstva koje je u to doba bilo nezamislivo bez krupne stoke (mazgi, magaraca, konja, goveda) i gnoja. Na najboljoj zemlji uzgajale su se žitarice (pšenica, proso, ječam, raž, zob i sirak). Njive su orali volovi te negdje i konji. Uzorana njiva zvala se *teg*. Dominantne poljoprivredne kulture, osim žitarica, bile su

leća, slanutak, grah (*važo*), bob, kupus, raštika (*rašćika*), krumpir, kukuruz, bar, duhan, češnjak i ljutika. Što se voća tiče, uspijevale su trešnje, višnje, smokve, kruške (*batvače*) te bademi (*bajami*). Žito su žele žene srpom, a kasnije kosom. Muškarci su vezali snopove, a onda ih vozili do mjesta gdje se žito vršilo – na gumno (*gumno*). U selima u kojima je prevladavalo stočarstvo nad poljodjelstvom, mnoga kućanstva su imala perad, stada ovaca, nekoliko koza, svinja i magaraca. Neki su imali i volove koje su iznajmljivali obiteljima koje su se pretežito bavile poljodjelstvom. Goveda su bila mala, a ovce su davale malo mlijeka i lošu vunu pa je uzgoj koza bio povoljniji s obzirom da su one davale više mlijeka, a zahtijevale manje brige (Šestan, 2007).

Vinogradarstvo u Dalmatinskoj zagori postaje važna poljodjelska kultura u 19. stoljeću. Siromašniji su često morali prodati vino koje su imali, dok su bogatiji vino za svečanije prigode nabavljali najčešće iz primorskih krajeva. Kao što je već spomenuto, plodnije tlo je bilo rezervirano za uzgoj žitarica pa su manje plodna područja preostala za uzgoj grožđa. Najčešće se sadila divlja vinova loza – *mantikula* i *aram*, na koje su se navršali *pulićanac*, *marastina*, *debit bili*, *plavina*, *babić* i *vlasina*. U ovim vinogradima grožđe se u velikoj većini uzgajalo da bi se preradilo u vino, a rijetki su bili oni koji bi posadili nekoliko redova grožđa za jelo. U berbi (*jematvi*, *trganju*) sudjelovala je cijela obitelj uz pomoć susjeda. Bijelo i crno grožđe se zajedno bralo i zajedno gazilo u *maštelu*, prvo bosim nogama, a od druge polovice 20. stoljeća s gumenim čizmama. Vino se najčešće miješalo s vodom (*bevanda*), a samo ponekad se pilo čisto. Posude iz kojih se pilo vino nazivaju se *bukara* i *susak* (oblikom drugačiji). Osim vina, pekla se rakija, a od pečenja rakije bi se napravio cijeli društveni događaj (Šestan, 2007).

Slika 1: Bukara

Izvor: Vlasništvo sugovornice

Slika 2: Susak

Izvor: Vlasništvo sugovornice

2.2.2. Vuna, odjeća i obuća

Geografske i vremenske prilike pojedinog područja oduvijek su određivale gospodarstvo, arhitekturu, odijevanje te samu svakodnevnicu na tom području (Eckhel, 2007). Prožimanjem prirodnih obilježja, povijesnih stilova, stranih utjecaja i općeg kulturnog stvaralaštva, nastala je posebna kultura odijevanja (Jakšić, 2007). Stočarstvo je bilo veoma važno u svim planinskim krajevima, pa tako i u Dalmatinskoj zagori. Osim mlijeka, mesa, kože i krzna, od ovci i koza dobivalo se i runo od kojeg se proizvodila vuna koja je bila primarna sirovina za proizvodnju odjeće (Eckhel, 2007). Autorica Jakšić (2007) također naglašava važnost vune za izradu materijala s obzirom da je osnova gospodarstva na ovom području bilo upravo stočarstvo. Zbog svoje mekanoće i kvalitete, ovčje runo se češće koristilo nego kozje. Ovce se šišalo metalnim škarama, a od jedne odrasle ovce dobilo bi se od jedan ipo do tri kilograma runa. Potom se runo pralo u mlakoj te ispiralo u hladnoj vodi nakon čega se sušilo na suncu. Kada bi se osušilo, runo se raščešljavalo prvo rukama, a onda na grebenima – *gargašama*. Nakon ovog postupka, runo se prelo uz pomoć preslice (*prešlice*) i vretena. Preslice su imale posebno značenje za žene sa sela. Naime, djevojčica bi dobila preslicu od oca te bi uz majku i baku učila presti, mladići su djevojkama poklanjali lijepo ukrašene preslice i ona je bila dio miraza svake žene. Nakon predenja, vuna se motala u klupka ili svitke. Ovisno o vrsti ovce i boji runa, vuna je bila bijele, oker, smeđe, sive ili crne boje. U početku se vuna bojala (*mastila*) prirodnim bojama, a tridesetih godina prošlog stoljeća pojavile su se industrijske boje (Eckhel, 2007).

Slika 3: Preslica

Izvor: Vlasništvo sugovornice

Slika 4: Vretena

Izvor: Vlasništvo sugovornice

Tradicijska odjeća, osim što je štitila tijelo, imala je i svoju simboliku. Tako se po odjeći koju je osoba nosila znalo koliko otprilike ima godina te koji je njezin položaj u obitelji i društvu. Boja odjeće i oglavlja razlikovala se kod djevojke i udane žene, a boja veziva je ovisila o starosti osobe. Muškarčeva moć i položaj bili su vidljivi kroz posjedovanje prsluka sa srebrnim ukrasima ili ogrtača od skrleta. Ženska tradicijska odjeća se sastojala od bijele, lanene košulje koja je bila ukrašena vezom geometrijskih motiva na prsnom dijelu i rukavima, pojasa (*pasa* ili *tkanice*) i pregače u ljetnom razdoblju te od suknenih dodataka zimi. Preko košulje se odijevala duga haljina s rukavima (*aljina*). Dugi sukneni haljetak bez rukava i zvonolikog oblika koji se ljeti oblačio preko košulje, a zimi preko haljine naziva se *jačerma* ili *sadak*. Dio ženske nošnje koji je bio od velikog značaja je oglavlje koje se razlikovalo ovisno o tome je li žena udata ili ne. Djevojke su nosile plitke kape (*crvenkape*) negdje ukrašene vezivom ili novčićima te prekrivene bijelom maramom, dok su udane žene nosile četvrtaste marame složene u trokut položene na podložak zvan *vindelj*, *obluk* ili *kovrljak*. Muška tradicijska odjeća sastojala se od platnene košulje, *gaća* od modrog sukna, *kurdila* (vezica za hlače), *krožeta* (prsluka), u svečanim prilikama *jačerme* i *kumparana*, *koporana*, *trlagana* ili *gunjca* (kratkog kaputa s rukavima), kabanice s *kukuljicom* i *pasa na struke* (dugog pojasa kojim bi se po nekoliko puta obavio struk). Na glavi su muškarci nosili *crvenkape* preko kojih bi omotali *saruk* ili *peškir* (dugi šal) (Jakšić, 2007).

Slika 5: Sadak (početak 20. stoljeća)

Izvor: Etnografski muzej Split

Slika 6: Kovrljak (početak 20. stoljeća)

Izvor: Etnografski muzej Split

Kada je riječ o obući s ovog područja, i muškarci i žene su nosili pletene čarape (*bičve, bječve, čorape, terluge, nazuvke*) preko kojih su obuvali *opanke oputaše* ili *pripletnjake* – obuću izrađenu od volovske kože i prepletene ovčje kože ili crijeva (*oputa*). Ovu obuću su kasnije zamijenile kožne cipele s gumenom potplatom te razne cipele s vezicama (Jakšić, 2007).

Većina žena je znala plesti, no nisu se sve obitelji bavile tkanjem. Samo pojedine žene su tkale materijal za odjeću i ostale predmete koji bi kasnije zamijenile za novac ili hranu. Eckhel (2007) spominje dva načina tkanja. U starijoj metodi, oko klinova (*kočića*) koji su bili zabodeni u zemlju ukrštavale su se niti osnove te se njihovim brojanjem određivala širina. Tako se dobivala osnova određene dužine koja se dalje prenosila na uspravni tkalački stan. Nešto kasnije počeo se upotrebljavati vodoravni tkalački stan koji je imao valjke za navijanje osnove i gotovog tkanja pa je to omogućavalo tkanje materijala neograničene dužine. Kao što je već spomenuto, tkao se materijal za izradu odjeće koji se nazivao *sukno*. Osim toga, tkali su se *sukanci* (lagani pokrivači), *biljci* (deblji pokrivači), *arare* (vreće za transport) te torbe *zobenice*. Nakon pedesetih godina dvadesetog stoljeća došlo je do nekih promjena u načinu života pa je izrada odjeće kod kuće većinski iščezla (Eckhel, 2007). Osim toga, odjevna slika se stubokom izmijenila, posebice za vrijeme Drugog svjetskog rata pa se tako ruralna narodna odjeća polako pretvarala u suvremenu građansku (Jakšić, 2007).

2.2.3. Vjerovanja i običaji vezani za začecje i rođenje

Običaji nastaju navikama, iskustvom, vjerskim tradicijama; utječu na cijelu zajednicu te se prenose iz generacije u generaciju. Oni se s vremenom mijenjaju, a neki se potpuno gube. U patrijarhalnom društvu dijete je glavna svrha braka pa su se tako u narodu stvorili razni običaji kojima se nastojalo potaknuti plodnost kod muškarca i žene. Brak bez djece smatrao se nesretnim, a često se žene okrivljavalo za to. Žena bez djece dobivala je razne pogrdne nazive poput *štirka* ili *bezdička* te ju se smatralo manje vrijednom osobom. Ove žene su poduzimale sve kako bi došlo do začeca, najčešće su se molile i zavjetovale raznim svecima, a neke su odlazile i ženama za koje se mislilo da znaju skidati *uroke* (Alaupović-Gjeldum, 2019).

Trudna žena se nazivala *zbabnom*, svoju trudnoću je skrivala te bi samo majci rekla „koja je čuvala tajnu od bojazni da zli duhovi ne bi naškodili njoj i plodu ili da je netko ne

urekne“ (Alaupović-Gjeldum, 2019: 26). Na razne načine se pokušavalo doznati spol djeteta pa se tako vjerovalo ako trudnica u trudnoći dobije pjegice na licu, rodit će djevojčicu, a ako joj lice ostane *čisto*, onda će roditi dječaka. Trudnicama se pokušavalo ugoditi na razne načine, a posebno kad su hrana i piće u pitanju, jer se vjerovalo da će u suprotnom domaćinu izaći ječmenac na oku. Ako bi trudnica zaželjela neku hranu ili piće, a ne bi dobila željeno te ako bi pritom taknula neki dio tijela, vjerovalo se da će djetetu na tom istom dijelu tijela ostati *želja*, *mača* ili *bilig*. Trudnice su obavljale sve poslove kroz cijelu trudnoću pa se tako često znalo dogoditi da žena rodi u kući ili u polju sama (Alaupović-Gjeldum, 2019).

Svi važni događaji odvijali su se u *kužini* pokraj *komina* (ognjišta) pa su tako upravo kraj *komina* žene rađale. Pri porodu ženi su pomagale neke spretnije žene, samouke *babice*. Nakon što bi se dijete rodilo, te žene bi mu odrezale pupkovinu, zavezale je i dale majci djeteta, a majka bi je dala djetetu kad bi ono malo poraslo, vjerujući da će odvezujući je steći potrebne vještine. U nekim mjestima poput Ogorja, Postinja i Muća pupkovina se stavljala pod djetetov jastuk kako bi ga čuvala od uroka. Posteljica se zakopavala negdje daleko od kuće i ceste da je neka životinja ne bi iskopala i pojela, a vjerovalo se da će majka poludjeti ako se to dogodi. Kada bi se dijete rodilo u košuljici, za njega se vjerovalo da će imati nadljudske osobine. Prema tom vjerovanju, žensko dijete bi postalo *mora*, a muško *morac*. Ako se prije vjenčanja ne ispovijedi, *mora* udajom postaje *vještica*. Novorođenče bi se okupalo u toploj vodi, a potom bi ga se povilo do ramena u vunene pivoje i položilo u *zivku* – kolijevku. Ženi koja je rodila *babice* su pripremale napitak od kuhanog vina i šećera te kruh s maslom i jajima ili kokošju juhu. Kako bi se roditeljsko lice *očistilo*, žene su ga prekrivale *sukancima* i *biljcima* (vunanim prekrivačima) kako bi se dobro oznojilo (Brštanovo), a potom su lice trljale crvenom tkaninom kako bi postalo rumeno (Gizdovac, Muć). O rođenju djeteta odmah se trebala obavijestiti obitelj, rodbina i susjedi. Ubrzo nakon rođenja djeteta žene su išle *na babine*, s poklonima više za roditelje djeteta, nego za samo dijete. Muškarci nikad nisu išli *na babine*, no oni su rođenje djeteta slavili uz pršut, vino i pucanje iz puške. Već treći dan nakon poroda roditelje su se vraćale svakodnevnim obvezama i poslovima. Žene su se smatrale nečistima 40 dana nakon poroda pa su tako taj period spavale kraj *komina* te nisu smjele ići u crkvu (Alaupović-Gjeldum, 2019).

Slika 7: Kolijevka

Izvor: Alaupović-Gjeldum, D. (2019). *O tradicijskoj kulturi srednje Dalmacije*. Split: Književni krug.

Majka je djetetu prala oči svojim mlijekom, a pupak mu je mazala maslinovim uljem. Nakon nekog vremena dijete se stavljalo u pokretni drveni *stolčić* u kojem se moglo samostalno kretati. Majke su dojile djecu i do treće godine života, a neke još i duže. Smatralo se da su većini dječjih bolesti uzrok *zle, urokljive oči* pa se dijete posebno čuvalo od *zlog pogleda*. Naime, vjerovalo se da postoje osobe koje mogu pogledom naškoditi drugom čovjeku, životinji, pa čak i predmetu. Dijete za koje se sumnjalo da ga je netko urekao bi se nosilo kod žene koja bi molitvom skidala uroke. Osim toga, kako bi zaštitili dijete od uroka, oko vrata bi mu zavezali vrećicu s tri zrna posvećene soli, tri zrna pšenice i tri mrvice kruha. Košuljica i kapica bolesnog djeteta su se nosile svećeniku na blagoslov s vjerovanjem da će dijete ozdraviti kada mu se to obuče. S obzirom na udaljenost nekih zaseoka od crkve, novorođenčad su često, umjesto svećenika, krstili kršteni ljudi škropeći svetu vodu po djetetu. Djeci prije navršene prve godine života nije se šišala kosa niti su se rezali nokti jer se vjerovalo da ako bi se to učinilo, onda dijete ne bi progovorilo. Ako bi to bio slučaj, vjerovalo se da će dijete progovoriti ako mu se da da pojede komad kruha od prosjaka ili, kao što se vjerovalo u Ogorju, da se napije vode u kojoj se pralo posuđe. Ako bi djetetu brzo niknuli zubi, to je značilo da će njegova majka uskoro ponovno zatrudnjeti. Ako bi novorođenče umrlo, vjerovalo se da je ono bezgrešno te da je anđeo pa za njim nije dobro plakati. Mnogi

od spomenutih običaja do danas su nestali, neki se pojavljuju, ali u drugačijim oblicima, a neki su zamijenjeni nekim novim običajima (Alaupović-Gjeldum, 2019).

2.2.4. Igračke i igre kod djece i mladih

Igračka može biti bilo koji predmet koji dijete koristi u igri. Ona uvodi dijete u širu društvenu okolinu, potiče ga na razmišljanje, kreativnost, suradnju i ustrajnost te utječe na sve aspekte njegova razvoja (Štefanić Guštin, 2022). Igračka je važan element ljudskog razvoja te se pojavljuje na samim počecima civilizacije. Hrvatska tradicijska kultura je preuzela kulturno naslijeđe Mediterana i srednje Europe te ga proširila svojim vlastitim stvaralaštvom. Tako je stvorena posebna baština koja je, kada su igračke u pitanju, naročito vidljiva u Dalmatinskoj zagori, Prigorju i Hrvatskom Zagorju (Biškupić Bašić, 2007).

Krajem 19. i početkom 20. stoljeća u Hrvatskoj je krenula organizirana izrada igračaka. Ljudi iz Hrvatskog Zagorja, Prigorja i naposljetku Dalmatinske zagore izrađivali su igračke za prodaju na području Hrvatske, ali i izvan njege (Biškupić Bašić, 2007). Biškupić Bašić (2007: 543) kaže da su igračke „odraz kraja u kojem su nastale“, a Dalmatinska zagora je oduvijek bila siromašno područje. Urbanizacija i industrijalizacija donijele su razne promjene. Među ostalim, došlo je do pojave industrijskih igračaka pa je tako proizvodnja drvenih, ručno rađenih igračaka u drugoj polovici 20. stoljeća znatno pala (Biškupić Bašić, 2007).

Autorica Biškupić Bašić (2007) navodi kako su u Dalmatinskoj zagori djeca sama izrađivala igračke uzimajući iz prirode ono što su smatrali upotrebljivim (kamenčiće, razna drvca, vodu, zemlju, kosti). Osim djece, igračke su izrađivali i odrasli – lutke od tkanine, kolica od drveta, lopte od krpe ili konjske dlake, puške od drveta), no rijetki su bili oni koji su imali igračke izrađene od strane majstora drvorezbara koji su izrađivali razne drvene predmete poput svirala i dječjih igračaka. Svoje proizvode prodavali su na splitskoj *pijaci*, u Sinju, Imotskom, Kninu i ostalim dalmatinskim središtima. S ovakvim igračkama uglavnom su se igrala djeca iz grada s obzirom da roditelji djece sa sela to nisu mogli priuštiti. Jedno od mjesta u kojem su se izrađivale igračke je selo Zelovo, a drvene rukotvorine su nosile obilježja ovoga kraja. Plesači ili leptiri na štapu, zrakoplovi, konjići, svirale i čekići obojani žutom, zelenom i crvenom bojom bili su najčešći primjerci ovih rukotvorina (Biškupić Bašić, 2007).

Kada se govori o tradicijskoj kulturi naroda, osim igračaka, važno je spomenuti i dječju igru. Rajović i Petrović-Sočo (prema Klarin, 2017: 5) kažu da je igra „fenomen djetinjstva i obilježava dječju kulturu“. Iako je igračaka u Zagori bilo malo, igre nije nedostajalo, ističe Biškupić Bašić (2007). Igra je proces i sama je sebi svrha, samostalan je izbor, za svakoga je drugačija, oslobođena je vremena, sadrži znatiželju i daje zadovoljstvo (Else, prema Klarin, 2017). Igre su se razlikovale od mjesta do mjesta te su postojale njihove razne varijante. Igre kojih su se djeca najčešće igrala bile su utrkivanje (*trkanje*), hvatanje (*na vatala*), skakanje udalj i uvis, borba prsa o prsa, gađanje cilja, bacanje kamena s ramena, testiranje snage u rukama i prstima (*na kljucke*) te penjanje na stablo. Osim navedenih, djeca su se često igrala skrivača (*na kukale, sakrivavice*), *slipog miša* ili *slipavice* (igra slična skrivaču u kojoj se jednom djetetu zavežu oči maramom pa ono hoda naokolo i traži druge koji trče oko njega), *mace i miša* (igra u kojoj djeca stoje u krugu i drže se za ruke dok se dva djeteta, *maca i miš*, hvataju), *na tovara* (na podu se pepelom nacrtaju onoliko crta koliko je igrača, jednom djetetu se zavežu oči, a drugo dijete (*tovar*) stavlja batinu na crtu, batina se premješta s crte na crtu dok *tovar* hoda, a kada dijete s povezom na očima kaže „zaveži“, tada ono određuje koliko udaraca dobiva dijete na čijoj crti se u tom trenutku nalazi batina) te *na ploke* (veći kamen, na kojeg se prethodno stavilo dugme – *puce*, novac – *šoldi* ili nešto treće, gađa se s određene udaljenosti manjim kamenom). Još se spominju neke dječje igre poput *na par i dišpar* (nepar), *na vrcalo* (slično igri sa zvrkom), *na kralje* (nekoliko djece se uhvati za štap, a onaj koji je na vrhu je kralj, komunicira se pomoću brojalica, a na kraju kralj nekome zapovjedi da nešto učini), *na puškarice* (od trstike ili bazge se izradi puška, u nju se ugura komadić tkanine ili smrčika) i *štrcaljke*. Djeca su se još igrala i *na franje* (kamene ili staklene) te *na bajame, oraje i botune* (Biškupić Bašić, 2007).

Osim djece i mladi su igrali razne igre, no češće mladići nego djevojke. Mladići su uglavnom igrali *šijavice* ili *lamura*, *na balote* i na karte. Osim ovih igara, mladići su se voljeli *rvat* (hrvati), utrkivati, *uskakivati* (nešto poput skoka u dalj), igrati *na klipa* te na *treskapicu*. Kada bi se djevojke i mladići družili, često bi plesali kolo te pjevali zajedno, bez pratnje instrumenata ili uz diplo. Osim što su pjevali i plesali, mladi su često igrali *prstenaka* ili *prstenjaka* – igre u kojoj bi se podijelili u dvije skupine, netko iz jedne skupine bi držao prsten u ruci koji bi se slao iz ruke u ruku, a u jednom trenutku igrač iz druge skupine bi morao pogoditi kod koga je prsten. I djeca i mladi su se prilagođavali vremenskim prilikama i trenutnom godišnjem dobu pa su se tako zimi igrali i družili u kući, a ljeti vani po selu ili na paši (Biškupić Bašić, 2007).

2.2.5. Društveni život mladih i sklapanje braka

Mladi su se najčešće upoznavali u crkvi, na seoskim dernecima, na pašnjacima i sijelima. Momci su odlazili kod djevojaka na pašnjake dok su one čuvale stoku da bi ih *gonjali*, no ovakvom metodom pristupali su i djevojkama koje nisu imali namjeru ženiti, dok su djevojke same birale s kim će se *gonjati*, što je značilo da će se za tog mladića udati. Momci su dolazili kod djevojaka na *silo* gdje su se igrale razne igre poput *prstenka* i *tovara*, a djevojke su mladićima češljale kosu, a kad bi svi mladići bili spleteni tada je *silo* završavalo. Nakon što bi djevojka i mladić ušli u ozbiljnu vezu, reklo bi se da oni *side*. Nakon što bi se djevojka i momak *zamirili*, odnosno zaljubili, trebalo je o tome obavijestiti roditelje, a ako se djevojka ne bi svidjela roditeljima, pokušali bi odvratiti sina od nje. Djevojke su se birale obraćajući pažnju na njihov materijalni status, opće zdravlje njene obitelji, koje vrline ima i slično. O mladićima se najčešće raspitivala starija žena iz obitelji djevojke, a najvažnije je bilo koliko braće mladić ima, radi podjele imanja. Ako su roditelji mladića bili zadovoljni njegovom odabranicom, tada se išlo kod njenih roditelja na ugovor, nakon čega su slijedile zaruke. Na ugovor i zaruke nosili su nekakvi pokloni, na primjer rakija, pršut, *ispisan divojački kolač*, jabuka, prsten, češalj, ogledalce i nešto novca (u Ublima su se osim navedenog donosili nož, škare i ključ od škrinje nanizani na vunenoj vrpici). Tada su se dogovarali u vezi broja svatova, koga će mlada morati darivati od njegove rodbine itd. Na kraju djevojka i njena obitelj daruju mladića i ostale *šudarima*, *šuganima* i *bičvama*. Osam dana nakon zaruka djevojka i mladićeva majka se sastaju te majka djevojci daje kolač, jabuku, sapun, češalj te vunu da djevojka isplete čarape, tzv. *buzavce* koje će pokloniti svatovima (Alaupović-Gjeldum, 1996).

Svadbena povorka sastojala se od *starog svata* (mladoženjinog oca ili nekog starijeg člana obitelji), *djevera* (brata ili rođaka), *kuma* (ujaka ili rođaka), *barjaktara* (koji se negdje izjednačuje s *prvincem*, mladoženjinim zetom), *jenge* (mladoženjine sestre ili rodice), a ponekad i *čauša* ili *bečijaša* (improvizatora zdravica). Večer prije vjenčanja, ovi svatovi bi išli kući od mlade pjevajući te pucajući iz pištolja i pušaka. Na dan vjenčanja svatovi kreću iz mladoženjine kuće, a *prvinac* nosi barjak na kojem se nalaze crveni svileni rubac (*šudar*), jabuka, suhi kolač, orasi, bademi te kockice šećera nanizane na konac (ovo se nazivalo *kičanica*) te *buraču* u kojoj se nalazi vino. Svi svatovi ponovno dolaze k mladoj koja dariva *prvinca* čarapama. Svatovi potom pregovaraju s bratom od mlade te ju *kupuju*. Slijedi čašćenje i nazdravljanje, a potom svi zajedno kreću u crkvu na vjenčanje. Nakon vjenčanja mlada baca jabuku preko crkve nakon čega svi svatovi odlaze njenoj kući do sumraka. Tamo

djever otkupljuje *dotu* (odjeću, sukance, mutape, arare, torbe, igle, škare, preslice, vretena, uže, sjekiru, srp, dva tanjura – *pijata*, dvije šalice - *čikare*, dvije vilice – *pinjura*, dvije žlice, posude za pranje odjeće - *kain* i *maštel* te stolicu – *katrigu*), a potom se ponovno odlazi do mladoženjine kuće gdje se obavlja niz običaja s vjerovanjem da će onda brak biti plodan. Ponekad slava traje i po četiri dana, a nakon dva tjedna do mjesec dana nakon vjenčanja mladenkini roditelji i ostali članovi obitelji posjećuju njen novi dom te ponovno slave sa svim istim svatovima. Brakovi su se sklapali i na drugi način, umicanjem, odnosno otmicom, do čega je najčešće dolazilo zbog nepristanka na taj brak od strane roditelja od mladoženje ili mlade. Ovakvom načinu sklapanja braka Crkva se protivila (Alaupović-Gjeldum, 1996).

2.3. O Lećevici

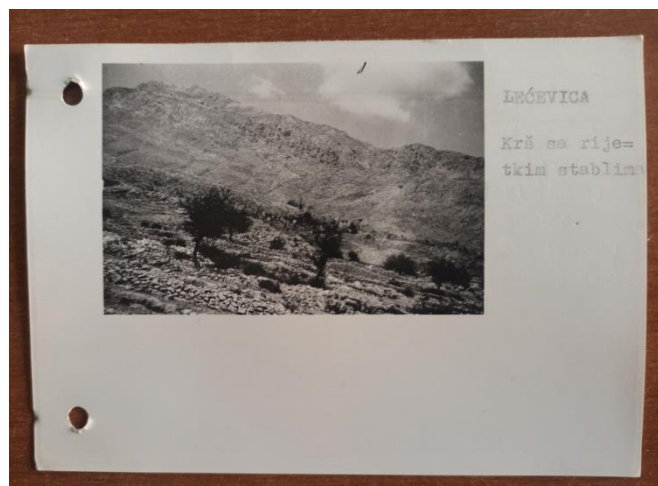
Lećevica srce od Zagore, ispod tebe Kaštela i more!

(Matas, 2017: 9)

Krajem 17. stoljeća franjevci iz Rame u Bosni i Hercegovini povelili su katolički puk iz Livna, Duvna, Glamoča, Kupresa, Doljana, Uskoplja, Rakitna i Rame koji se potom naselio osim u Cetinski kraj i u zagorska sela Dugopolje, Dicmo, Muć, Prugovo, Ogorje, Konjsko, Prgomet, Brštanovo, Bristivicu, Bliznu, Suhi Dol, Ljubitovicu, Visoku, Čvrljevo te Lećevicu (Kužić, 1997). O ovome govori i autorica Alaupović-Gjeldum (1996) te ističe kako su ove migracije ostavile traga na narodnim običajima pa su sličnosti između jednog dijela Bosne i Hercegovine i Dalmatinske zagore itekako vidljive.

Selo Lećevica smjestilo se po sredini općine Lećevica te je s obzirom na to sjedište nekadašnje i trenutne općine. Pojedini jezikoslovci ime Lećevica povezuju s imenom biljke leće, lećaca, lećice, no sigurnih podataka o porijeklu i značenju imena nema. Prvi spomen imena Lećevica nađen je u osmanlijskim defterima iz 1550. godine, a u mletačkim dokumentima može se pronaći više podataka o Lećevici (Matas, 2017).

Slika 8: Krš sa rijetkim stablima u Lećevici (1940.)

Izvor: Etnografski muzej Split

Škola u Lećevici je jedna od najstarijih škola na području Općine. Prva pomoćna osnovna škola u Lećevici počela je djelovati 1887. godine, a tadašnji župnik fra Robert Hammer opismenjao je djecu. U pučkoj školi, koja se gradila dvije godine, od 1890. do

1892. godine, nastava je započela školske godine 1892./93. Za vrijeme Drugog svjetskog rata škola je bila zapaljena, no već 1946. godine je obnovljena te je nastavila s radom (Matas, 1997).

Cijela Zagora se nosila s problemom nestašice vode, što je posebice bio problem za vrijeme sušnih razdoblja (Kužić, 1997), o čemu također govori i autor Bićanić (1996). Samo nekoliko sela imalo je izvore vode. Ljudi iz ostalih sela vodu su uzimali iz seoskih bunara u kojima je voda često bila zagađena pa su se na taj način širile razne bolesti. S obzirom na važnost vode, cijelo selo bi se udružilo u izgradnji javnog bunara, za što često nisu imali dovoljno novca pa se pomoć tražila sa strane. Tako je car Franjo Josip I 1876. godine financijski pomogao selima Ljubitovici, Sratokama, Bristivici, Blizni i Lepenici u gradnji bunara. Ostala sela su mnogo kasnije dobila „općinske vode“, a Lećevecica je tek 1908. godine počela graditi bunar (Kužić, 1997).

2.3.1. Demografske značajke

Da je lećevački kraj nekada bio dobro naseljen potvrđuju brojne utvrde, gomile (*gromile*), nadgrobni humci, prehistorijske lokve i drugi materijalni dokazi. U kasnom srednjem vijeku osmanlijska osvajanja potakla su iseljavanje starog i doseljavanje novog stanovništva, dok je tek u 18. stoljeću započeo stabilniji demografski razvoj. Autor Matas (2017) zaključuje da je tada u prosjeku u obiteljima bilo po sedmero djece. Uvid u *Maticu rođenih* i *Anagrafe* pokazuje da je smrtnost novorođenčadi, dojenčadi i male djece bila velika (Alaupović-Gjeldum, 2019).

Slika 9: Prizor ljudi iz sela ispred kuća (1937.)

Izvor: Etnografski muzej Split

Drugu polovicu 19. i prvu trećinu 20. stoljeća karakterizira razmjerno brzi rast stanovništva s obzirom da je broj rođenih prevladavao u odnosu na broj umrlih. 1931. godine u Općini Lećevica živjelo je najviše stanovnika, ukupno 3100. Usljedilo je smanjenje broja stanovnika u nekoliko posljednjih desetljeća što je posljedica iseljavanja radno i reproduktivno najjačeg dijela stanovništva. Prosječan broj rođene djece po ženama se smanjio. Lećevački kraj većinski je demografski napušten, a ondje, kako navodi Matas (2017), uglavnom žive ljudi koji se zbog starosti ili nečeg drugog ne mogu ili ne žele iseliti.

Dobni i spolni sastav stanovništva pokazatelji su izumiranja lećevačkog kraja. Visoki udio starijih ljudi, pad nataliteta i prosječnog broja djece po obiteljima, smanjen broj sklopljenih brakova te ostala obilježja stanovništva ovog kraja vrlo su nepovoljni. „Ognjišta su se ubrzano hladila, a kolijevke praznile. Dobro je napomenuti kako se izraz kolijevka (...) u prenesenom smislu koristio i za Zagoru u cjelini jer se taj prostor smatrao kolijevkom naroda susjednoga primorja (i šire). I ona je nažalost, kao i kolijevke u pravom smislu ostala prazna i bez nekadašnjega značenja“ (Matas, 2017: 56).

2.3.2. Gospodarstvo u lećevačkom kraju

Kroz povijest lećevački kraj je bio obilježen dugotrajnom naseljenošću, a stanovništvo se uglavnom bavilo poljoprivredom i stočarstvom što nije bilo dovoljno niti za preživljavanje. Krajem 19. stoljeća dolazi do uzgoja duhana na ovom području pa tako autor Matas (2017: 60) spominje jednu od poznatih pjesama (*ojkavica*): *Lećevici da nije duvana, propala bi kroz godinu dana*. Sadnja duhana je bila pod državnim monopolom i trebalo je proći mnogo vremena da vlasti dozvole sadnju, no i to je bilo strogo kontrolirano (Kužić, 1997). U berbi duhana sudjelovala je cijela obitelj, uključujući stariju djecu. Potom su se listovi duhana morali nizati, što su uglavnom radila djeca. Prodaja se odvijala u Trogiru, a sama predaja duhana nazivala se *ređija*. S dobivenim novcem kupovali bi se sol, šećer, petrolej i ostale potrepštine u trgovini u Kaštelima (Matas, 2017).

Ionako teške gospodarske prilike još su se dodatno otežale stradanjima stanovništva za vrijeme Drugog svjetskog rata. Nakon završetka rata, država je osnovala zadruge kojima su seljaci davali svoja prava na zemlju, krupnu stoku i ostalo. Zadrugari su obrađivali zemlju za što su dobivali novac ili nešto drugo. S obzirom na to da zadruge nisu donosile velike gospodarske rezultate, država ih je ukinula, a neke od njih pretvorene su u društvena

poljoprivredna gospodarstva. Seljaci s ovog područja, koji nisu imali dovoljno ni za sebe, morali su davati i do trećinu godišnjeg prinosa mesa, vune, žita i ostalog na otkup. Novac nije imao veliku vrijednost, a za kupnju, osim novca, koristili su se razni bonovi i potrošačke karte, zvane *točkice*. Osim u otkupu, seljani su bili primorani sudjelovati u radnim obvezama, najčešće u čišćenju uništenog Splita i ostalih gradova. S ovim su započele veće migracije u gradove pa se tako stanovništvo ovih krajeva smanjilo. Početkom pedesetih godina prošlog stoljeća došlo je do suše te posljedično lošeg uroda, a 1952. godine ukinuti su otkupi (Matas, 2017).

Gospodarstvo u lećevačkom kraju se u zadnjih pedesetak godina poprilično pogoršalo. Naime, stanovnici ovog kraja u potrazi za boljim uvjetima života napuštali su svoja sela i nastanjivali primorske gradove. Autor Matas (2017) naglašava važnost revitalizacije ovog područja, ali uz pomoć šire zajednice.

2.3.3. Društveni život mladih u Lećevici

Djevojke i mladići upoznavali su se kod crkve, na *dernećima*, na *silima*, *kod ovaca* ili kod zajedničkih prijatelja. Do crkve bi se uglavnom došlo ranije, prije nego misa počne pa bi se ovdje razmijenjivali pogledi, što se znalo nastaviti i u crkvi. Nakon mise ponekad se išlo na *dernek* (proslavu dana nekog sveca; npr. blagdan sv. Martina ili Gospe od Karmela) gdje su djevojke i mladići šetali u grupama, razgovarali i pjevali. U šetnji bi se susreli i razmijenili poglede, pokušavajući iščitati nekakvu poruku iz pogleda. Djevojke koje su se previše uređivale, kitile nakitom i šminkale, mladići su zvali *silenicama*. U ovim krajevima djevojke su se često ukrašavale grančicom murtele do koje su mladići pokušavali doći što je također imalo svoju simboliku. Ako bi mladić uspio uzeti grančicu bez grubosti, zamolio bi djevojku za šetnju i razgovor. Djevojčino odbijanje neki momci bi shvatili kao osobnu uvredu, a neki bi čak i udarili djevojku. Tada bi njena braća i rođaci napali tog mladića kako bi nju obranili, na što bi reagirali i njegovi prijatelji i rođaci pa bi se na kraju potukli, selo protiv sela, zaseok protiv zaseoka. Neki mladići bi pozvali djevojku u kolo gdje su se držali za rubac (*šudar*) koji bi pokušali zadržati ako im se ta djevojka sviđa. Na *dernećima* su nastajali dogovori za novi susret, *kod ovaca*, na *silu* ili negdje drugdje (Matas, 2017).

Kao što je već spomenuto, na *silima* su se mnogi mladići i djevojke upoznali. Ako je veza bila ozbiljna, mladić bi na *silo* odlazio sam, a ako nije ozbiljna, onda bi dolazio u društvu

prijatelja. Otac ili majka djevojke bili su ti koji su trebali dopustiti *silo*. Mladići bi sjedili oko komina, a djevojka bi ložila vatru te uglavnom ne bi sjedila. Umjesto toga, pripalila bi mladićima cigaretu ili bi im donosila vode, što su oni često tražili od djevojke iako nisu bili žedni niti su imali stvarnu želju za cigaretom, samo kako bi stvorili priliku da porazgovaraju sa njom (Matas, 2017).

U lećevačkom kraju mladi su se često nalazili *kod ovaca*. Mladić je znao gdje točno treba doći ako se prethodno dogovorio s djevojkom na *derneku* ili na *silu*. Ako dogovora nije bilo, tada su se pjevale razne pjesme. Primjer: *Kreni mala ovce priko strane i zapivaj dođi moj dragane* ili *Dođi dragi, zašto doša ne bi, da sam bećar ja bi došla tebi* (Matas, 2017: 124).

2.3.4. Običaji u Lećevici

Lećevico dok ti ime traje, čuvat ćemo tvoje običaje!
(Matas, 2017: 95)

Običaji su ustaljeni načini ponašanja sa simboličkim, ceremonijalnim i normativnim značajkama, a uz njih se često vežu razna vjerovanja i magijski postupci. Najčešća podjela običaja je ona na životne ili obiteljske (rođenje djeteta, vjenčanje, pogreb), godišnje ili kalendarske (običaji koji se ponavljaju svake godine) te radne i gospodarske (početak ili dovršetak važnih poslova). Iseljavanje stanovništva iz Lećevice uzrok je gubljenju tradicionalnih običaja, a doseljenici su donijeli svoje običaje, tipične za krajeve i mjesta odakle su došli (Matas, 2017).

Godišnji običaji su pratili prirodne cikluse, a osim toga u suvremenom dobu su povezani s datumima kršćanskog kalendara. Najčešće se počinjalo s božićnim razdobljem koje je u lećevačkom kraju započinjalo s blagdanom svete Lucije – 13. prosinca. Na ovaj blagdan sijala se pšenica, ječam ili neka druga žitarica. Proklijala pšenica bila je znak plodnosti uroda, a na blagdan Sveta tri kralja davala se pticama kao hrana. Dani između sv. Lucije i Božića zvali su se *lucijanski dani* te *brojanice*. Blagdan *Materica* slavio se predzadnju nedjelju prije Božića. Tada su majke i ostale žene darivale djecu i ukućane orasima, suhim smokvama, rakijom i slično. Ako to ne bi učinile, djeca su im (u šali) prijetila vješanjem. Blagdan *Očića* obilježavao se zadnju nedjelju prije Božića, a na ovaj dan su se očevi i ostali muškarci trebali otkupiti pred djecom i ženama časteći ih orasima, smokvama i rakijom. Ovo razdoblje bilo je rezervirano i za svinjokolju kojoj su se radovala djeca jer bi

dobila *divenice* i mjehur od kojeg bi izradila loptu. Badnji dan (Badnjak) je bio poseban blagdan. Badnjak – šuplje drvo dugo od jedan do dva metra i široko od 30 do 50 centimetara navečer se palilo na ognjištu. Pronaći i posjeći badnjak bio je zadatak za muškarce, a osim toga, trebali su *istući* bakalar i natopiti ga u vodi. Ženski dio obitelji dalje je pripremao bakalar za jelo, kuhao ostala jela, pekao pogaču, čistio kuću i tako dalje. Nakon što bi se čobani vratili doma, započelo bi se s Badnjom večeri. *Blago* bi se pošćropilo svetom vodom, u kuću su se unosili badnjaci, molila se krunica te se jeo bakalar nakon čega su dječaci i mladići pucali ispred kuće s *tondinima* i *karabitušama*. Prije odlaska na ponoćku, domaćica bi veliki lonac, u koji je stavila kiseli kupus i meso, položila iznad badnjaka i vatre, tako pripremajući božićni ručak. Na božićno jutro ukućani bi jedni drugima čestitali, nakon čega bi izmolili krunicu i *Očenaše*, a slavlje se nastavljalo i dva dana nakon, na *Stipandan* i *Ivandan*. Treći dan nakon Božića, 28. prosinca, slavili su se *Mladinci* kada su djeca obećanjima ili darovima darivala odrasle. Na blagdan Tri kralja ili *Vodokršća* svećenik je blagoslivljao vodu koja se potom nosila kući i koristila za blagoslov *blaga*, žita, u slučaju bolesti ili nesreće i slično (Matas, 2017).

S obzirom na to da su vukovi vlasnicima ovaca, koza i drugih domaćih životinja nanosili štetu, u razdoblju između Božića i poklada takozvani *vučari* koji su hodali po selu s osušenom vučjom kožom bili su rado viđeni. *Vučari* su tako hodali od kuće do kuće pjevajući i izmišljajući razne šale, a domaćini su ih darivali slaninom, žitom, vunom i tako dalje. Svijećnica, *Kandelora* ili Prikazanje Gospodinovo u hramu (2. veljače) je prvi značajniji kršćanski blagdan kada se blagoslivljaju svijeće koje se potom pale za osobu koja umire te za duše pokojnika. Poklade ili *mesopust* su blagdani kada započinje korizma. Na pokladnu nedjelju domaćice su pekale uštipke koji su u lećevačkom kraju bili cijenjena poslastica. Na ovaj dan odvijali su se razni šaljivi događaji te magijski rituali kako bi se osigurali plodnost ljudi, stoke i usjeva. Povorke kostimiranih ljudi zvane *mačkare* izvodile su ove rituale, a sudionici su uglavnom tradicionalno bili muškarci. Povorka se sastojala od *Dida* i *Babe*, *barjaktara*, *nevista*, *jengi* (udanih žena) i *žalovica* (udovica koje nariču šaljive stihove). *Mačkare* su se zaustavljale ispred kuća gdje su šaljivim pjesmama tražile od ukućana darove. Na pokladni utorak jelo se više nego inače nakon čega je slijedila *Čista srida* ili *Pepelnica* kada je običaj bio posipati se pepelom kako bi se *očistili* grijesi. Korizma je označavala razdoblje od *Pepelnice* do Velikog četvrtka, a u ovom periodu nisu se održavali pirevi ni bilo koja druga velika slavlja. *Cvitnica* je nedjelja prije Uskrsa kada su djeca brala ljubičice (*cvitnice*) koje bi večer prije stavila u posudu s vodom (*kajin*), a potom se ujutro umila s tom

vodom. Osim toga, blagoslivljale su se grane maslina za koje se vjerovalo da imaju zaštitnu moć. Na Veliki četvrtak kuhala se blitva pa se ovaj dan nazivao i *Zeleni četvrtak*, na Veliki petak nije se obrađivala zemlja, bio je post i nemrs, a osim toga, pilo se crno vino, vjerujući da će *onaj tko ga pije, imati više krvi*. Na Veliku subotu blagoslivljalo se uskršnje jelo (kuhana jaja, pogača, sir, sol) te je bio običaj umiti se nakon zvonjave crkvenih zvona. Uskrs je najznačajniji kršćanski blagdan, a u lećevačkom kraju se u periodu od *Cvitnice* do Uskrsa trebalo *ispoviditi* i pričestiti. Na Uskrs se jela kokoš pečena pod pekom, *pivac* (pijetao), tuka ili bravetina, blagoslovljena jaja, sir, pogača i komad suhog mesa (Matas, 2017).

Spomendan sv. Jurja, zaštitnika konja i ostalih životinja, obilježava se 23. travnja kada bi se svetom vodom škropili ukućani, kuće, dvorišta, staje i ostalo „kako bi se svi zaštitili od bolesti, vukova, zmija, demona“ (Matas, 2017: 107). Osim toga, na ovaj dan bio je blagoslov polja. Blagdan posvećen sv. Marku, zaštitniku polja, vinograda i usjeva, obilježava se 25. travnja te je na ovaj dan bio običaj blagosloviti polja, šume i domaće životinje. Sv. Ante je zaštitnik siromaha, budućih majki, putnika i žetve i obilježava se 13. lipnja kada su se ovce, volovi i krave vodili na ispašu na Dinaru ili Svilaju. 24. lipnja slavi se blagdan sv. Ivana Krstitelja. Seljani bi skupili grančice i od njih palili svitnjake za koje se vjerovalo da će imati povoljan utjecaj na zdravlje. Djeca i mladi bi preskakali žeravicu, a stariji ljudi bi ujutro došli proći preko luga, vjerujući da će im to pomoći u liječenju bolova u kostima, svraba i slično. Blagdan svetog Ilije obilježava se 20. srpnja, a prema pučkim vjеровanjima, sv. Ilija zapovijeda gromovima i kiši. Vlasnici konja u lećevačkom kraju na ovaj dan nisu mogli vršiti žito sa svojim konjima. Na blagdan Svih svetih (1. studenog) i na Mrtvi dan (2. studenog) običaj je bio da se ne obrađuje zemlja kako se pokojnike koji su tu zakopani ne bi ometalo (Matas, 2017).

U prethodnom poglavlju rada već je bilo riječi o svadbenim običajima. Autorica Alaupović-Gjeldum (1996) slikovito opisuje vjеровanja, običaje i rituale kad je sklapanje braka na području Dalmatinske zagore u pitanju, a slično navodi i autor Matas (2017) u svojoj knjizi *Općina Lećevica u riječi i slici*. S obzirom na to da je Lećevica dio Dalmatinske zagore, nema potrebe za ponavljanjem.

3. METODOLOŠKI PRISTUP

3.1. Predmet rada

Predmet istraživanja kojim se bavi ovaj diplomski rad je djetinjstvo u Dalmatinskoj zagori sredinom dvadesetog stoljeća, a odabrano područje koje se istraživalo je selo Lećeveca. Ovim istraživanjem pokušalo se doći do informacija kako je izgledalo djetinjstvo pedesetih godina prošlog stoljeća na selu u Dalmatinskoj zagori kako bi se mogli bolje shvatiti odrastanje i svakodnevica djece smješteni u kontekst tog doba i geografskog područja.

3.2. Cilj rada

Cilj ovog rada bio je istražiti i opisati kako je izgledalo djetinjstvo na selu Lećeveca u Dalmatinskoj zagori pedesetih godina prošlog stoljeća. U tu svrhu korištena je metoda intervjua, a sugovornica koja je intervjuirana rođena je 1947. godine upravo u selu Lećeveca te je svoje djetinjstvo provela u istome selu. Specifična istraživačka područja objašnjavaju vođeno istraživanje: obiteljski život, svakodnevne prilike, igra i igračke, školovanje i rad, društveni život na selu, blagdani te želje i snovi.

3.3. Istraživačka metoda

U svrhu ostvarivanja postavljenog cilja korištena je kvalitativna istraživačka metoda intervjua – metoda prikupljanja podataka putem razgovora koji se vodi s određenim ciljem i po određenom planu (Čendo Metzinger i Toth, 2020), odnosno znanstvenog razgovora pri kojem se prikupljaju podaci putem verbalne komunikacije s ciljem upotrebe dobivenih podataka u znanstvene svrhe (Milić, prema Stanić, 2008). Kvalitativna istraživanja se pojavljuju u mnogim znanstvenim disciplinama, a najčešće u društveno-humanističkim znanostima (Halmi, 2013). Prema Čendo Metzinger i Toth (2020) postoje strukturirani, polustrukturirani, nestrukturirani i dubinski intervjui. Strukturirani intervjui su standardizirani, a odgovori se bilježe prema unaprijed definiranim obrascima za prikupljanje podataka. Polustrukturirani i nestrukturirani intervjui mogu biti standardizirani i nestandardizirani, ispitivač ima pripremljene teme razgovora, no ipak slijedi logiku razgovora. U dubinskom intervjuu ispitivač se prilagođava ispitaniku te nastoji dobiti opširne odgovore. Fielding (prema Stanić, 2008) intervjui dijeli na strukturirani ili standardizirani, polustandardizirani i nestrukturirani.

Strukturirani ili standardizirani je formalan i sadrži uvijek ista pitanja s istim redoslijedom, dok je polustandardizirani fleksibilniji jer iako ispitivač ima pripremljena pitanja, ima i slobodu da postavi još neko pitanje kako bi dobio više potrebnih informacija od ispitanika. Nestrukturirani ili nestandardizirani tip intervjua odlikuje visoka razina fleksibilnosti, odnosno sloboda ispitivača koji pušta ispitanika da opušteno i slobodno govori te se na ovaj način oslobađa od psiholoških i formalnih granica. Ispitivač ima pripremljene teme o kojima želi razgovarati s ispitanikom, no pitanja i redoslijed prilagođava samoj situaciji (Stanić, 2008).

3.4. Instrument istraživanja

Instrument istraživanja je protokol intervjua. Za bilježenje odgovora sugovornice korištena je oprema za snimanje audiozapisa, odnosno alat diktafona na mobilnom uređaju, nakon čega je napravljen autentični transkript intervjua. Konačni intervju sastoji se od 42 pitanja, od kojih je većina bila pripremljena prije razgovora, a neka pitanja su spontano nastala za vrijeme samog intervjua s obzirom da se ispitivačica prilagodila situaciji te odgovorima sugovornice.

3.5. Istraživačka pitanja

Slijede područja iz kojih su se razvila istraživačka pitanja:

- uvjeti života na selu u tom vremenu,
- obitelj (materijalno stanje, obrazovanje i zanimanje roditelja, događaji povezani s obitelji),
- uloga roditelja, djedova i baka u djetinjstvu,
- igra i igračke,
- druženje i prijateljstva,
- školovanje,
- rad,
- društveni život na selu,

- blagdani koji su se obilježavali i uloga djece u tome,
- svakodnevna i prigodna hrana,
- odjeća i obuća te
- želje, maštanja i snovi.

3.6. Biografija sugovornice

Za intervju je ciljano odabrana sugovornica koja je mogla odgovoriti na istraživačka pitanja. Rođena je 10. veljače 1947. godine u zaseoku Bužančići u selu Lećevica u Dalmatinskoj zagori. Svoje djetinjstvo i mladost provela je u spomenutom zaseoku sredinom dvadesetog stoljeća. Živjela je s majkom, ocem i bakom (očevom majkom) i nije imala braće ni sestara. Njena obitelj se bavila poljoprivredom i stočarstvom. Nisu bili najboljeg materijalnog stanja, no imali su sve potrebno za život. Sugovornica je završila osam razreda osnovne škole koja se nalazi u Lećevici, ali u drugom zaseoku. Sa 16 godina se udala (1963.), a 1965. je zajedno sa suprugom otišla živjeti u Split. Imala je troje djece, dvije kćeri i sina. Veliki dio života bila je kućanica. 2001. godine se zajedno sa suprugom preselila u Lećevicu u roditeljsku kuću, no nakon njegove smrti 2014. godine vratila se živjeti u Split gdje sada živi zajedno sa sinom, nevjestom i dvoje unučadi.

Slika 10: Portret roditelja sugovornice

Izvor: Vlasništvo sugovornice

3.7. Istraživačka etika

Prije početka samog istraživanja, sugovornici je objašnjeno na koji način će se provoditi intervju te je obaviještena o tome da će razgovor biti sniman nakon čega će biti izrađen autentični transkript razgovora. Osim toga, obaviještena je da će se dobiveni rezultati koristiti za potrebe diplomskog rada pri Filozofskom fakultetu u Splitu. Sugovornici je zajamčena anonimnost te je za sve navedeno dala svoju privolu.

4. ANALIZA I INTERPRETACIJA REZULTATA

4.1. Obiteljski život

Sredinom prošlog stoljeća na selu se uglavnom živjelo od poljoprivrede i stočarstva. Ljudi su obrađivali svaki komad zemlje pa tako oni koji su posjedovali više zemlje više su i radili te samim time više i imali: *Sve se radilo, nije ništa nigdi ostajalo neuređeno. S obzirom na kršovite i siromašne karakteristike tog kraja, mještani su se trudili da izvuku što više iz ovakvih uvjeta: Ljudi su se borili na sve moguće načine da iz one sirotinje, iz onoga krša, izvade šta in važi za život. U šumi su se sijekla drva koja su potom žene nosile na leđima kući: Nije bilo putova da ih niko dotra ni s traktorom ni konjem. Same su bile i traktor i konj – na leđa brime drva i donesi kući. Kako bi se nahranila stoka, skupljala se trava i sijeno.*

Sugovornica je živjela u kući zajedno s majkom, ocem i bakom (očevom majkom) te nije imala braće ni sestara - bila je jedinica. Djeda s očeve strane se ne sjeća jer je umro prije nego se ona rodila, a roditelja od majke se sjeća jer su živjeli u susjednom zaseoku.

Majka je bila domaćica te je znala krojiti odjeću pa je djevojkama i ženama šila što im je trebalo. Baka je također šila, a osim toga je i tkala na tkalačkom stanu: *Pokojna je baba isto znala u rukama pa je ona šila one od sukna haljetke, za muškarce gaće, one ječermne šta se u narodnoj nošnji nosile i kitila. Na pitanje Što su točno ječermne? odgovara: To je ono nakićeno šta se nosi na leđima. Od sukna – to se od ovce prela, čistila vuna i prala pa se na gargaši napravilo, smotala se kudlja i onda se prelo i onda se od te pređe tkalo. Otac se godinama bavio poljoprivredom te se kasnije zaposlio u poduzeću u Splitu.*

Sugovornica navodi da su i otac i majka bili pismeni te da je majka završila dva razreda osnovne škole i da je za matematiku bila samouka, a otac je završio šest razreda osnovne škole: *Onda je bilo šest razreda, osnovna, u nas u Lećevici. I majka i otac i tu san kasnije išla i ja.*

Što se tiče uloge obitelji u njenom djetinjstvu, sugovornica navodi kako su je majka, otac i baka odgajali i učili životnim vrijednostima te pristojnom ponašanju: *Opominjali bi me za nešto šta mi može bit štetno za zdravlje, za život. (...) Da ništa ne diran tuđe, da ne beren tuđe, da imamo svoje, a baka ju je učila moliti: Baba me pokojna učila molit tako da san ja čin san malo porasla prid njima molila jer se za ručak i za večeru obavezno prikrstilo i molilo, mi smo katolička obitelj i tako smo odgojeni. Osim toga, roditelji bi joj rekli što treba*

obaviti: *Oni su mene upućivali na sve ono šta bi mogla radit, šta bi in mogla pomoć i da ne dangubin onako bezveze, a oni da se lome, ono šta mogu.*

Događaj vezan za obitelj koji sugovornica pamti je kada joj je majka završila u bolnici u Šibeniku te je dugo nije bilo, a ona je mislila da joj je majka umrla: *Ja san misla da je ona umrla kad je dugo nije iz bilo iz bolnice. A kasnije kad je došla kući vidila san da nije. Tada san imala tri godine i oni su meni rekli di je, al ja to nisan mogla povezat.* Osim ovoga, u sjećanju joj je ostao događaj kada je 1956. godine pao veliki snijeg te smrt bake: *Bija je veliki snig, pedesetšeste je to bilo. 12.03. snig osvanija i zametija oni bil, pustu ulicu pokrilo i sve, nije se moglo proć s ceste doli i prema crkvi i baba je umrla. I meni su, kaže, ovi, kad san ja došla u kuću, ja vidin nema babe na krevetu, oni su nju već digli i pokrili i u onaj kapsil šta se nosilo mrtvace.* Sugovornica je bila veoma emotivno povezana s bakom te ju je njena smrt jako pogodila: *Ja san tada bila mala i meni je to tako bilo teško jer san se ja na nju navikla i ja san nju zvala, pa su mi se kasnije smijali „Di ti je druga mater“... Jer ja san nju zvala „mama“, a moju mamu rođenu san zvala „ti druga“.*

4.2. Svakodnevne prilike

Materijalno stanje u obitelji sugovornice, kako kaže, *nije bilo baš najbolje*, no imali su dovoljno za pristojan život te nikada nisu osjetili glad, za razliku od nekih drugih obitelji: *Ja kao dite, a nisu ni oni stariji osjetili nikad da nemamo šta jest, dok je to u drugih možda bilo.* Otac sugovornice je sadio duhan, a majka grašak koji su kasnije prodavali. Osim toga, imali su domaće životinje – kokoši, ovce, svinje i krave pa su od toga imali meso, jaja i mlijeko, a u Kaštelima su prodavali jaja i mlade pijetle – *pulestre* nakon čega bi kupili maslinovo ulje i petrolej. Kada se otac zaposlio u poduzeću u Splitu, donosio je kruh i ostalu hranu iz grada: *I donesi nama kruv i ono šta bi nam tribalo iz Splita. (...) I tako smo uvik imali nešto poist, nismo nikad ostali da nemamo u kući.*

Uobičajena, svakodnevna hrana bila je kupus, krumpir, blitva i jaja. Jela se i palenta (*pura*), no sugovornica kaže kako to nije bilo često u njenoj obitelji: *Kod nas nije bilo pura često zato šta nismo volili. Pokojna je baba volila bijelu puru, od bijeloga brašna napravi puru, a ja nisan baš bila ljubitelj pure jer bila meni nekako tvrda ni kukuruzni kruh... Oni bi ispekli ispod peke, kuruzu su zvali, ja to nisan volila nikad.* Za doručak su uglavnom bili bijela kava, poprženi te samljeveni slanetak i ječam, mlijeko ili ukiseljeno mlijeko. U posebnim

prigodama, na *dernećima* i prilikom raznih svetkovina, najčešće se jelo meso: *Nekad kad bi bili derneći i svetkovine u liti pa bi bilo janjaca onda bi se zaklalo janje, ostalo bi mesa, džigerice, a za zimu svak je većinom odgoija prase, isprid Božića bi se to zaklalo i sušilo, radile bi se one krvavice, napravile bi se tripice i od ovaca šta bi se klalo i onda se od toga cilu zimu do jeseni iduće imalo mesa, slanine, pancete one, rebara, pečenice, kobasice pa onda ono skuvaj fažol ili kupus na tome ili kiseli kupus i tako.*

Sugovornica navodi kako je odjeća za djecu bila ista kao i odjeća za odrasle, samo što je veličina bila prilagođena malenima. Ističe kako nije imala od koga naslijediti odjeću jer je bila, kao što je već spomenuto, jedinica, a isto tako nije imala kome pokloniti svoju odjeću. Opisuje što se nosilo: *Samo one suknjice do ono trećeg, četvrtog razreda, a kasnije i one traveše šta se na selu su tamo nosile ka u obliku narodne nošnje. To smo nosili i gori bluzice, mama je šila pa bi ona uzela one džempere, plela je, znala je plest. (...) Bluzice je šila sama jer je ona znala i imala je mašinu pa bi ona to skrojila i napravila.* Navodi kako su se u trgovinama u Splitu uzimali materijali, tkanine: za djevojčice jednobojne, karirane ili šarene, a za žene isključivo jednobojne.

Što se obuće tiče, sugovornica kaže da se tada nisu nosile papučice ni cipele, nego *opanci: Naš jedan šuster pravija opanke. (...) To je zatvoreno bilo, ima ih i sad na Pazaru kupit onakvih sličnih, samo oni su njegovi bili bolji. Jako lipo radija, koža odozgar bila, a potplat je bija gumeni, ove šta su stare gume od auta onda bi on to krojia, okrića, pravija to.* Spominje i ljetnu obuću: *Obuća je svakodnevna bila sandale ko one isusovke slično, trikaši smo ih mi zvali, to je taj šuco pravija od kože i dol od gume... Napravi one kaiše i to pričvrsti brokvama.* Prisjeća se jedne anegdote iz školskih dana: *Kad bi koja ona brokva izvirila sa strane, ja čitan i iden naprid, a makadam, zapne malo noga i ona brokva kad se okrenila ovu drugu nogu svu izderen čitajuć tako da su krvave noge došle u školu od opanaka (smije se).* Nešto kasnije, kada je bila malo starija, obuću - cipele ili sandale kupovala joj je majka u trgovini *Borovo* u Splitu, a kad je već bila djevojka kupovala ju je sama, osim u *Borova* i u *Astri* te *Fruškoj Gori*.

4.3. Igra i igračke

Sugovornica kaže kako su se igrali svaki dan, kada bi čuvali ovce i u zaseoku kada bi našli vremena s obzirom na obveze koje su imali: *Kroz podne dok su stariji malo odmarali*

(...) mi smo se u tome vremenu igrali i onda kad je došlo popodne, kad ovi idu na njive i u polje radit, mi smo onda svak svoju imali obvezu – oni janjce, neko ovce, neko je iša žito, čupat travu za dat teletu i onome... I kravama večeru i tako. Ističe kako su se djevojčice i dječaci igrali zajedno: *Nismo mi gledali jel muško, žensko, igrali se...* Spominje igre kojih su se najčešće igrali: *zoge: Bila je neka velika ploča pa bi na njoj sidili, nacrtali bi neke (...) Kamenom. Nismo imali krede (...) Kamenom nacrtas, na njoj oстане; trlje: Mi smo kamenčiće imali i onda bi nacrtali pa ko će prije složiti ono i izać, kad te zarobi ne možeš izać; pet piljaka: Bacaj u zrak pa vataj u ruku; na vatale; na kukale; ko se boji vuka: To ono nacrtas crtu i onda on ka vuk lovi i mi vičemo „Ko se boji vuka još?“, a on onda koga uvati postane on vuk, a on se vraća tamo u igru; na graničara: Oni jedni su u jednome kraju igrališta, drugi u drugome i tako, ko će prije koga izbaciti te ističe da košarku i odbojku nisu igrali. Osim toga, ne sjeća se ni igre obitelji, mame i tate.*

Kada je riječ o igračkama, sugovornica ističe kako ih nije imala puno: *Il si se snaša s drveton i kamenon ili si krpenu lutku šija. Nije bilo lutaka. (...) Igrali smo s balunima, a igrali smo... Krpene pravili pa smo i s njima igrali graničara. Djeca su igračke pravila od drveta, kamena ili nekog trećeg iskoristivog materijala ili predmeta koji bi ih podsjetio na određeni oblik: Od kukuruza brali i napravi mu neke usta, tome kukuruzu i onu svilu spleti ko, oni, pletenicu, onda doli nešto s nekin končićon šta bi baba il mama imale za plest sveži. (...) Od kukuruzovine smo izrađivali bebe pa smo pleli in pletenice i ovaj... Od one slame, od trske od kukuruza i od toga bi nešto napravili... Od jasena bi skidali koru pa bi one svirke pravili za svirat. (...) I od nekoga drveta koji bi naša da ti na nešto slični... Oblik da na nešto podsjeća i onda bi to drvo ili to šta smo već napravili nađi neke krpe pa onda to malo povijaj i tako. Ističe razliku između djetinjstva tada i sada: *Nisan ja imala ko sad šta dica imaju, a nisan imala kad se ni zabavljat s tin... Bilo je više obaveza.**

4.4. Školovanje i rad

Sugovornica navodi kako je morala raditi, i ona i sva ostala djeca: *Morala san raditi. Radili su i drugi, nisan ja sama radila, nijedno dite nije bilo nezaposleno. S obzirom da je bila jedinica, sugovornica kaže da je bila mezimica svojih roditelja, no ističe kako je to nosilo i svoje nedostatke. Naime, posao koji bi se u drugim obiteljima podijelio među sestrama i braćom, ona je morala obavljati sama: *Al zato san izvlačila... Sve ono di ih je pet radilo, ja san radila sama. (...) Na mene je sve padalo, sve obveze. Radilo se svaki dan, osim nedjeljom:**

Nedilja je bila za to, za odmor, nije bilo ništa, u subotu bi se donila i voda i omela kuća i očistila da se u nedilju to ne dira. Već kao mala, s čobanima je čuvala ovce: A kad san ja imala par godina već san ja s čobanima drugin ovce gonila, tako ja san njima služila ko onaj mali pasić šta vraća ovce – pošalji ovde, ove vrati, svrni one, a oni sidu i plete. Za životinje je brala travu kako bi ih nahranila i čistila je staje u kojima su one boravile: A za to je sve tribalo učupat i trave i dat svačemu jest i očistit sve. Pomagala je ocu i majci brati duhan i grašak, žela je žito, vezala ga u snopove i prenosila, radila je surutku od mlijeka, čistila je okućnicu. U to vrijeme postojala je jasna podjela poslova na ženske i muške. Naime, ženskim poslovima smatrala se mužnja ovaca i krava, pečenje kruha, pletenje, tkanje, žetva. Muškarci su kopali, kosili, izrađivali držala za sjekiru i motiku, oštrili kosire.

Sugovornica je završila osam razreda osnovne škole u Lećevici. Navodi kako je bila uzorna i uspješna u školi: *A učila san dobro i nije me tribalo opominjat. Učila je navečer u kuhinji uz svjetlost petrolejke. Njena majka školovanje nije smatrala prioritetom i htjela je da nauči obavljati kućne poslove: Onda kad se mama probudi mene nema u krevetu, nisan legla, ona dođe i utrne sviću, kaže „Očeš mi postat profesor? Ajde, leć!“ i okrpi me i još mi ugasi sviću (smije se), a ja bi onda crkla od muke. (...) Mama je tila da ja radin više ovo i da naučin poslove ženske jer znali su da neću možda otić u školu pa onda neka bar znan nešto da radin. Nasuprot tome, otac je naglasak stavljao na školovanje. Osim navečer u kuhinji, učila je kada bi vodila ovce na ispašu: Ujtru bi se digla, najranije i uzmi ovce i goni u pašu i čitaj usput kod ovaca. Uz sve obveze, ostajalo joj je jako malo vremena za učenje: Malo jer tribalo je ujutro otić u školu i odradit ono šta se u školi mora i kad dođeš kući još nisi ni onu torbu skinija, ono te šalje ili na vodu ili da nešto učupaš. (...) I onda kasnije kad malo padne ona vrućina onda ajde učupaj malo trave, jednu za tele, drugu za svinju, treću kravama za večeru i tako da jako je malo ostalo. Ističe da je veoma voljela čitati: *Bila san volila strašno čitat. Ako nisan imala knjigu čitat, ja bi čitala roman, ode jedan bija susjed, on bi one romane na sveske Contessa Nera i ono donosija i kad bi on pročita onda meni bi da i onda bi ja ponila kad bi išla k ovcam ponila bi igle ili prešlicu za napravit onu vunu, a ovaj, i ponesi roman u torbi. Onda prvi je doša roman u ruke, a onda igle. Do škole je bio dug put: Imala sam dva kilometra skoro ić do škole i nazad. Nastavak školovanja nije bio moguć jer u Splitu nije imala kod koga živjeti, nije ostvarila mjesto u đaćkom domu, a nije mogla svakodnevno putovati jer je autobus vozio jako rijetko, samo rano ujutro i kasno navečer.**

U sjećanju sugovornice ostao je događaj iz škole kada je dobila batine od učiteljice iako nije bila kriva: *Učiteljica je bila od tajnika u Općini žena i imali su na katu u školi, bija*

je drvene skale i drveni oni... Za spustit se. (...) I njoj je mali taj zaspao njezin i mi smo... A nisan ja trčala, ja se nikad nisan spustila niza skale na rub, ja to nisan smila, a svi su bili stariji od mene. (...) I oni su svi, i muški i ženske niz one... Niz oni rub od skale se puzali i batili i onda je ona došla, probudili joj maloga i ona je došla, ajmo svi ruke u zrak, kad mi pružili ruke, po četiri šibe je dala, po dvi na svaku ruku, svakome, dobila san i ja – nit san batila nit san se klizala. Ni kriva ni dužna dobila batine i više nikad.

4.5. Društveni život na selu

Sugovornica navodi da su se djeca upoznavala u zaseoku te u školi s djecom iz drugih sela: *Iz drugih sela su dolazili u školu jer je bila osmoljetka tako da su oni šta su bili sa četiri razreda iz tih sela dolazili pješke (...) i tu su išli u školu tako da završe osam razreda tako da mogu ić dalje u školu. Tako da se to tu upoznavalo.*

Do svađa je rijetko kada dolazilo te bi to uglavnom bili verbalni konflikti, no to se riješavalo jako brzo i nije dolazilo do fizičkog obračuna: *Jako malo. Znali smo se posvađat ako smo igrali na balun il nešto, zbog toga. (...) Znali smo se pokarat, ali nikad niko nije udrija ili mu glavu razbija il mu potpleja nogu da se razbije ili nešto... Mi bi se karali riječima, ali to je na momenat ko kad šibica gori... Nismo se još ni završili jedno od drugoga, već smo pričali... Vrlo brzo se to riješavalo.*

Mladići su odlazili na *derneke* gdje su upoznavali djevojke, zajedno s njima plesali kolo, šetali i razgovarali. Osim na *dernecima*, mladi su se upoznavali i družili i na *silima*. *Sila* su se održavala u kući od djevojke, no mladići su prvo morali dobiti dozvolu od njenih roditelja da dođu na *silo*: *Sila su bila u kućama di je cura. (...) Onda neko pita bi li došlo silo, bi li moglo, onda oni dozvole, onda oni dođu.* Djevojka bi pričala sa svim prisutnim mladićima, a često je jedan od njih bio njen momak, a ostali bi došli kao njegovo društvo: *Al to se sve znalo, ko s kin ide i tako i većinom di je išlo silo i di je momak doša s curon onda se to već gledalo da bi se oni ženili i tako to.* Mladić je znao po nekoliko puta poslati djevojku da mu donese vode, iako je ne bi popio. Na ovaj način stvarao je priliku da popriča s curom: *Ne meš je curu dignit jedanput donesi vode, nisi ni na usta stavija, vraćaš vodu nazad pa opet donesi vode... Jer ono, ka da š njom popričaš, e onda ima tamo voda i ona teća, pota, šta ja znan kako se zove i onda donese cura vodu, momak se napije, vruga se napije ki on... (smije se).* Djeca na ovakvim *silima* nisu bila prisutna: *Tu nije bilo okupljanja drugih ni dice nego*

samo kućnih i onih šta je došlo na silo. To su bili oni koji su odredili doć, pitali za dozvolu pa in se dozvolilo doć na silo.

Žene su se okupljale u kući gdje bi razgovarale, plele i prele: *One bi tu prele, plele, one svoje ćakule pričale, šta je ko vidija, šta je ko doživija, dogodovštine svoje i imale svojih priča.* Djeca bi ponekad bila prisutna na ovakvim druženjima: *Ako bi uz njih sidili onda smo slušali ko evanđelje tako da mi vidimo šta oni rade i kako.* Muškarci su se okupljali uz gazdu kuće, uz *komin*, gdje bi sjedili i pričali, a djeca k njima nisu dolazila. Žene i muškarci se nisu često svađali, a kada bi toga i došlo, najčešće su uzrok bila djeca ili kokoši: *Jer bi kokoše ušle u žito pa one to strašno isprpaju pa se ne može to skupit onda bi se tu malo pokarali.*

4.6. Blagdani

Od blagdana se slavio Božić. Dan prije posjekla bi se dva velika drveta, badnjaka, koja bi se zapalila na *kominu*: *Nije bilo kićenja jelki, nije bilo ni špakera, nego su komini bili, stavi ta dva badnjaka i naloži vatru.* Prije mise polnoćke pripremao bi se božićnji ručak: *Na te komaštrene lance neke stavilo bi se meso i kupus kuvat za božićnji ručak. I onda se lipo, dok bi se vratili iz crkve, to bi već bila prošla i ponoć i sve i to je već bilo gotovo, zeleni kupus, kiseli, ko je šta ima, najviše se to kuvalo za Božić, suvo meso od svinje, kobasice, divenice, to je bilo sutra za ručak.* Ističe kako su djeca morala na Božić ići u školu: *I sutra za ručak užegli bi sviću, pomolili se, mi dica u školu, nije bilo da si osta Božić kod kuće.*

Osim Božića, važno je spomenuti tri blagdana koja su se također obilježavala u ovim krajevima – *Materice, Očići i Mladenci*: *Onda su dica za Očića išli do očeva da in nešto daju, onda su oni darivali šta su imali, jabuku, dunju, tako s tin. Onda za Materice mame daruju – dođemo di su žene, mame, onda dođu i dica iz komšiluka, onda one isto daju šta imaju: ili suhu smokvu, bajame, dunju, orase, jabuku, naranču, kolač onaj tvrdi, bilo šta ko ima. E onda mi moramo sačuvat jer dolaze oni, kad su Mladenci, kod nas dice, nek mi se otkupimo i nose konap. Ako se neš otkupit i dat nešto njima, obisit će te za noge... Igra nekakva...*

4.7. Želje i snovi

Kao djevojčica sugovornica nije imala neke posebne želje: *Ka mala nisan želila puno toga, nije mi baš puno nedostajalo, nisan znala ni šta je imat brata ni sestru pa da mi je neko*

nedostaja, bilo ove dice za igrat se. Nešto kasnije, kao malo starija, imala je veliku želju postati učiteljica što joj se nikada nije ostvarilo. Naime, ističe da je s obzirom na svoje ocjene mogla nastaviti školovanje, ali škola je bila u Splitu, a ona nije imala gdje živjeti u Splitu te nije mogla putovati s obzirom na vozni red autobusa: Nisan imala di stanovat. (...) Škola je bila u Splitu i tribalo se i putovat ili stat ovamo... A nije bilo ni autobusa. (...) Kad san ja bila onda je bia ujtru rano i uveče se vraća, u ono zimsko doba u noć. I onda iman kilometar s autobusa do kuće, još te vuk dočeka na ulici onoj... A ovde nisan imala di, u dom nisan imala, bili su prišniji od mene, a nisan imala kod nikog i tako... Tako mi se želja nije ostvarila. Bilo mi je dugo, dugo ža, ali pomirila san se s tin i dosta san se rano udala i kasnije kad se otac zaposlija onda je govoriya „Aj sad u školu“, a ja san govoriya „Neću, sad ti fala, iman momka, udavat ću se“ (smije se).

5. ZAKLJUČAK

Slika o djetetu i djetinjstvu se kroz povijest mijenjala. Ovisno o kontekstu mjesta i vremena, razlikovalo se djetinjstvo od djetinjstva. Izradom ovog rada i provedenim istraživanjem metodom intervjua, nastojalo se dobiti bar djelić slike o djetinjstvu kakvo je bilo nekada na selu, točnije pedesetih godina prošlog stoljeća na području Dalmatinske zagore. Pokazalo se kako postoje sličnosti u podacima o djetinjstvu na selu pronađenim u literaturi korištenoj za izradu rada te rezultatima istraživanja dobivenim kroz provedeni intervju sa sugovornicom koja je djetinjstvo provela u selu Lečevica u Dalmatinskoj zagori upravo sredinom dvadesetog stoljeća, kao što i glasi sami naslov rada.

Dalmatinska zagora, kao krševito i siromašno područje, iziskivala je od tamošnjih žitelja veliki trud kako bi se uopće stvorili uvjeti za kakav-takav život, a rezultati istraživanja pokazali su da se svaki dio zemlje obrađivao pa tako sugovornica ističe da oni koji su više posjedovali, više su imali posla, no posljedično su bili i boljeg materijalnog stanja. Unatoč tome što obitelj sugovornice nije bila bogata, njeni narativi svjedoče o tome kako nikada nisu osjetili glad te s obzirom na to da su se bavili poljoprivredom i stočarstvom uvijek su imali što za jesti, ali i za prodati te potom kupiti petrolej, maslinovo ulje i ostalo što im je bilo potrebno.

Rezultati istraživanja koje su provele Leček (1997), Vene (2008) i Nikolić (2016) su pokazali da je odgoj bio strog, a u obitelji su vladali patrijarhalni odnosi. Nikolić (2016) je istraživanjem došla do rezultata da su se dječaci u obiteljima izdizali nad djevojčicama od strane roditelja, o čemu sugovornica nije govorila s obzirom da nema sestara ni braće.

Odrastanje na selu u prošlom stoljeću bilo je obilježeno vrlo ranim uključivanjem djece u obavljanje kućanskih i ostalih poslova što su pokazali rezultati istraživanja koje je provela Leček (1997). Djeca su s navršениh četiri ili pet godina već počinjala raditi, pomagati u kući, oko kuće ili voditi *blago* na pašu, pokazala su to istraživanja koja je provela Nikolić (2016), a o tome govori i sugovornica. Kako su rasla, obujam i težina poslova su se povećavali pa su tako djevojčice s 10 godina preuzimale brigu o kućanstvu te mlađoj braći i sestrama. Rezultati istraživanja su pokazali da su poslovi bili rodno podijeljeni, a to potvrđuju i istraživanja koja su provele Leček (1997) i Vene (2008). Djetinjstvo je bilo prožeto svakodnevnim obvezama i radom.

Rezultati provedenog istraživanja pokazali su da je majka sugovornice davala prednost radu i učenju kućanskih poslova nad školovanjem, a otac suprotno. U selu se nalazila osnovna škola koju su pohađala i djeca iz susjednih sela. Pojedini roditelji nisu smatrali obrazovanje važnim te su majke stavljale naglasak na učenje kućanskih poslova kad su djevojčice u pitanju, dok su drugi bili svjesni važnosti istoga pa su tako djeca završavala nekoliko razreda, a priliku za daljnje školovanje češće su dobivali dječaci, nego djevojčice, pokazali su to rezultati istraživanja koje su provele Leček (1997) i Vene (2008). Zanimljiv podatak dobiven iz narativa sugovornice je njen izražen interes prema čitanju romana, snalažljivost pri nabavljanju istih te korištenje raznih trenutaka za čitanje.

Ekonomske prilike te stil odgoja u duhu tog vremena kreirale su djetinjstvo, skoro po ničemu slično onome kakvim ga danas poznajemo. Skoro po ničemu, ali slično po igri, onoj čistoj, spontanoj i slobodnoj srži dječje igre. Nasuprot situaciji danas, ondašnja djeca nisu imala industrijske igračke, nego su ih izrađivala sama, od kamena, drveta, kukuruza ili bilo čega drugoga što bi ih podsjetilo na neki oblik, pokazali su to rezultati istraživanja (Leček, 1997; Nikolić, 2016), a isto navodi i sugovornica. Sličnosti između nekada i danas zasigurno su te da je dijete uvijek dijete, kako pedesetih godina prošlog stoljeća tako i danas pa će stolica „postati“ automobil, a kutija brod. Vremena za igru djeca nisu imala puno s obzirom na sve poslove koje su morala obaviti. Ipak, dok bi stariji nakon ručka odmarali te za vrijeme čuvanja *blaga* našlo bi se vremena za igranje. Rezultati istraživanja koje su provele Leček (1997), Vene (2008) i Nikolić (2016) te analiza podataka dobivenih putem intervjua daju informacije o tome koje su se igre igrale na selima u prošlom stoljeću, a neke od tih igara prisutne su i danas, dok neke od njih više nisu dio dječje kulture. S provedenim istraživanjem pojavljuje se mogućnost nekog budućeg istraživanja dječje igre na selima diljem Hrvatske u nekim prošlim vremenima.

Unatoč promjenama u društvu koje su se dogodile te velikim razlikama u slici djetinjstva nekad i danas, dijete će uvijek biti dijete, a djetinjstvo djetinjstvo, promatrano ne samo kroz prizmu socijalnog konstrukta, nego jednog specifičnog razdoblja za svakog čovjeka. Iako često teško i ispunjeno s pregršt obveza, djetinjstvo djece odrasle na selima kroz sredinu prošlog stoljeća bilo je ispunjeno osmijesima, druženjima i prijateljstvima. Sjećanje na djetinjstvo kod ljudi će probuditi različite emocije, no jedno je sigurno: djetinjstvo je jedan poseban period svačijeg života, nijednom drugom periodu nalik.

6. LITERATURA

Alaupović-Gjeldum, D. (1996). Običaji i vjerovanja uz rođenje, ženidbu i smrt u dijelu splitske zagore. *Ethnologica Dalmatica*, (4-5), 63-81. <<https://hrcak.srce.hr/file/160064>> Pristupljeno 05. travnja 2023.

Alaupović-Gjeldum, D. (2019). *O tradicijskoj kulturi srednje Dalmacije*. Split: Književni krug.

Ariès, P. (1962). *Centuries of Childhood*. New York: Alfred A. Knopf.

Babić, N. (2014). *Suvremeno djetinjstvo: teorijski pristupi, prakse i istraživanja*. Osijek: Filozofski fakultet Osijek.

Bašić, S. (2017). Promijenjeno djetinjstvo. U G. Ribičić (Ur.) *Djetinjstvo i zavičajnost: jesu li u krizi? Zbornik radova* (str. 16-27). Split: Izdavačka kuća Alfa d.d.

Bićanić, R. (1996). *Kako živi narod. Život u pasivnim krajevima*. Zagreb: Pravni fakultet sveučilišta u Zagrebu.

Biškupić Bašić, I. (2007). Dječje igračke i igre. U J. Belamarić i M. Grčić (Ur.) *Dalmatinska zagora nepoznata zemlja* (str. 543-547). Zagreb: Galerija Klovićevi dvori.

Bonačić, M. (2017). Optimalni razvoj djeteta kroz igru kao podršku. U G. Ribičić (Ur.) *Djetinjstvo i zavičajnost: jesu li u krizi? Zbornik radova* (str. 37-40). Split: Izdavačka kuća Alfa d.d.

Corsaro, W. A. (2015). *The Sociology of Childhood*. Los Angeles: SAGE Publications, Inc.

Čendo Metzinger, T. i Toth, M. (2020). *Metodologija istraživačkog rada za stručne studije*. Velika Gorica. <<https://www.vvg.hr/app/uploads/2020/03/METODOLOGIJA-ISTRA%C5%BDIVA%C4%8CKOG-RADA-ZA-STRU%C4%8CNE-STUDIJE.pdf>>

Pristupljeno 10. travnja 2023.

Đaković, B. (2007). Putovi stočara i stoke. U J. Belamarić i M. Grčić (Ur.) *Dalmatinska zagora nepoznata zemlja* (str. 479-487). Zagreb: Galerija Klovićevi dvori.

Eckhel, N. (2007). Od runa do tkanine. U J. Belamarić i M. Grčić (Ur.) *Dalmatinska zagora nepoznata zemlja* (str. 513-517). Zagreb: Galerija Klovićevi dvori.

Fass, P. S. (2004). *Encyclopedia of Children and Childhood in History and Society*. New York: Thomson Gale.

Halmi, A. (2013). Kvalitativna istraživanja u obrazovanju. *Pedagoška istraživanja*, 10(2), 217-217. <<https://hrcak.srce.hr/file/191497>> Pristupljeno 10. travnja 2023.

Jakšić, I. (2007). Tradicijska odjeća od Knina do Vrgorca. U J. Belamarić i M. Grčić (Ur.) *Dalmatinska zagora nepoznata zemlja* (str. 519-525). Zagreb: Galerija Klovićevi dvori.

Key, E. (1909). *The Century of the Child*. New York: G. P. Putman's Sons.

Klarin, M. (2017). *Psihologija dječje igre*. <https://vrtic-sunce.zagreb.hr/UserDocsImages/Psihologija_djecje_igre.pdf> Pristupljeno 21. travnja 2023.

Kužić, K. (1997). *Povijest Dalmatinske zagore*. Split: Književni krug.

Leček, S. (1997). Nismo meli vremena za igrati se... Djetinjstvo na selu (1918-1941). *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, 30(1), 209-244. <<https://hrcak.srce.hr/file/62774>> Pristupljeno 05. ožujka 2023.

Matas, M. (2017). *Općina Lećevica u riječi i slici. 150. obljetnica osnivanja Narodne općine Lećevica*. Split: Sveučilišna knjižnica u Splitu.

Nenadić, M. (2011). *Sociologija djetinjstva – hrestomatija*. Sombor: Pedagoški fakultet u Somboru. <<https://pdfslide.net/documents/sociologija-djetinjstva.html>>. Pristupljeno 17. veljače 2023.

Nikolić, M. (2016). Djetinjstvo u socijalizmu, pioniri i Maja: prilog proučavanja djetinjstva djevojčica u socijalizmu metodom oralne historije. *Pro tempore: časopis studenata povijesti*, 7(10-11), 69-84. <<https://hrcak.srce.hr/file/273112>>. Pristupljeno 02. ožujka 2023.

Roksandić, D. (2007). Dalmatinska zagora u ranome novom vijeku: pitanja za raspravu. U J. Belamarić i M. Grčić (Ur.) *Dalmatinska zagora nepoznata zemlja* (str. 185-195). Zagreb: Galerija Klovićevi dvori.

Stanić, S. (2008). *Suvremeno društvo i fenomen potrošnje: Primjer trgovačkog centra Mercator Centar Split*. Doktorska disertacija. Filozofski fakultet u Zagrebu.

Šestan, I. (2007). Tradicijsko gospodarstvo, poljodjelstvo, vinogradarstvo i stočarstvo. U J. Belamarić i M. Grčić (Ur.) *Dalmatinska zagora nepoznata zemlja* (str. 463-477). Zagreb: Galerija Klovićevi dvori.

Štefanič Guštin, J. (2022). Igračke - nekad i danas. *Varaždinski učitelj: digitalni stručni časopis za odgoj i obrazovanje*, 5(9), 619-624. <<https://hrcak.srce.hr/file/401820>> Pristupljeno 21. travnja 2023.

Vene, L. (2008). Djetinjstvo i odrastanje u Podgorju: služenje i dječji rad. *Senjski zbornik - prilozi za geografiju, etnologiju, gospodarstvo, povijest i kulturu*, 35(1), 257-278. <<https://core.ac.uk/download/pdf/14414893.pdf>> Pristupljeno 06. ožujka 2023.

Wyse, D. (2004). *Childhood Studies: An Introduction*. New Jersey: Wiley-Blackwell.

Sažetak

Tema ovog diplomskog rada bavi se pitanjem kako je izgledalo djetinjstvo sredinom 20. stoljeća te pripada području sociologije djetinjstva. Radom se nastojao dati doprinos u razumijevanju djetinjstva promatranom iz sociološke perspektive. Cilj ovog rada bio je istražiti i opisati djetinjstvo na selu Lećevica u Dalmatinskoj zagori pedesetih godina prošlog stoljeća, a u tu svrhu korištena je metoda intervjua. Provedeni intervjui su snimljeni, a na osnovu tog audiozapisa napravljen je autentični transkript. Sugovornica s kojom je proveden intervjui rođena je 1947. godine u Lećevici te je provela svoje djetinjstvo u spomenutom selu. Narativi sugovornice govore o odrastanju na selu, obiteljskim odnosima i društvenom životu u kontekstu tog vremena. Na osnovu analize prikupljenih podataka došlo se do zaključka da je djetinjstvo na selu pedesetih godina prošlog stoljeća bilo obilježeno radom i pomaganjem odraslima. Djeca su se igrala svakodnevno, no tek onda kada bi za igru pronašla vremena, dok bi stariji odmarali ili za vrijeme čuvanja domaćih životinja. Industrijske igračke nisu imali, nego su ih sami izrađivali od raznih materijala i predmeta. Djeca su se upoznavala i stvarala prijateljstva u zaseoku ili školi, a prema tvrdnjama sugovornice, igrali su se i družili svi zajedno, i dječaci i djevojčice. U selu se nalazi osnovna škola koju su pohađala i djeca iz drugih sela. Majka sugovornice je veću važnost pridavala učenju kućanskih i ostalih poslova, nego školovanju. Razni blagdani i običaji specifični za ovo područje također su dio djetinjstva djece odrasle na selu. Ovim radom nastojao se dati doprinos razumijevanju djetinjstva na selu sredinom 20. stoljeća.

Ključne riječi: djetinjstvo, selo, Dalmatinska zagora, sredina 20. stoljeća

Summary

The topic of this thesis deals with the question what childhood looked like in the middle of the 20th century and belongs to the field of sociology of childhood. The paper sought to make a contribution to the understanding of childhood viewed from a sociological perspective. The aim of this paper was to research and describe childhood in the village of Lećevica in Dalmatian hinterland in the fifties of the last century, and for this purpose the interview method was used. The conducted interview was recorded, and based on that audio recording, an authentic transcript was made. The interlocutor with whom the interview was conducted was born in 1947 in Lećevica and spent her childhood in the mentioned village. The interlocutor's narratives talk about growing up in the countryside, family relationships and social life in the context of that time. Based on the analysis of the collected data, it was concluded that childhood in the countryside in the 1950s was characterized by work and helping adults. The children played every day, but only when they found time to play, while the elders were resting or while looking after domestic animals. They did not have industrial toys, but made them themselves from various materials and objects. Children met each other and made friendships in the village or school, and according to the interviewee, they all played and socialized together, both boys and girls. There is a primary school in the village, which was also attended by children from other villages. The interlocutor's mother attached more importance to learning household and other chores than to schooling. Various holidays and customs specific to this area are also part of the childhood of children growing up in the countryside. This paper tried to make a contribution to the understanding of childhood in the countryside in the middle of the 20th century.

Key words: childhood, countryside, Dalmatian hinterland, middle of the 20th century

Prilozi

Prilog 1. Transkript intervjua

1. Kako se živjelo na selu?

Živilo se poljoprivrede i od stočarstva. Ko je ima više zemlje više je radija i ima je svoje žito i s tin se borilo da se izađe zima... I skupljala se trava i sijeno za stoku tako da njih se može nahranit. Ko je ima manje, manje je radija, ali je manje i ima. To je tako bilo. Sve se radilo, nije ništa nigdi ostajalo neuređeno. Ljudi su se borili na sve moguće načine da iz one sirotinje, iz onoga krša, izvade šta in važi za život. Drva su sikli u šumi, nosili na leđima žene jer nije bilo putova da ih niko dotra ni s traktorom ni konjem. Same su bile i traktor i konji – na leđa brime drva i donesi kući. Sutra drugo jer ovo je izgorilo od starijih šta su u kući, triba im vatra.

2. Koliko članova obitelji je bilo, koliko vas je tada živjelo u kući?

Tada nas je živilo četvero – baka, otac i majka i ja. Ja san bila sama, nisan imala ni brata ni sestre tako da san im bila i jedinica i mezimica. Al zato san izvlačila... Sve ono di ih je pet radilo, ja san radila sama.

3. Kakvo je bilo materijalno stanje?

Materijalno stanje nije bilo baš najbolje, otac nije odma radija pa smo s poljoprivredon, sadili smo duvan, prodavali, sadili smo biže pa je mater to gonila prodavat, držali smo ovce, krave, kokoši, svinju bi držali, to smo sve... A za to je sve tribalo učupat i trave i dat svačemu jest i očistit sve, al mi smo se snalazili i nismo gladni bili nikad. Ja kao dite, a nisu ni oni stariji osjetili nikad da nemamo šta jest, dok je to u drugih možda bilo.

4. Čime su se bavili Vaši roditelji?

Majka je bila domaćica, a otac je bija poljoprivrednik i onda se kasnije zaposlija u poduzeće i radija je u poduzeću i dolazija bi u Kaštel Stari s vlakom do Svetog Nikole do stanice i onda priko Malačke u Lećevicu pješke. I donesi nama krov i ono šta bi nam tribalo iz Splita. I ujtru opet na Kaštel Stari na vlak i pribaci se u Split. I tako smo uvik imali nešto poist, nismo nikad

ostali da nemamo u kući. Pokojna baba bila u kući, radila i otrala bi krave i mama je najviše išla k ovcama, a kad san ja imala par godina već san ja s čobanima drugin ovce gonila, tako ja san njima služila ko onaj mali pasić šta vraća ovce – pošalji ovde, ove vrati, svrni one, a oni sidu i plete.

5. Je li majka cijeli taj period Vašeg djetinjstva bila domaćica ili je jedno vrijeme radila u nekoj firmi?

Bila je domaćica, nije bilo firme za radit, ali ona je znala šit i krojit jer je bila dosta spretna i sputna u tome, imala je mašinu Singer pa bi ona šila curama ili ženama ono šta in je tribalo pa onda bi, onaj, našla radnike koji bi joj pomogli kad bi se oralo, kopalo, bilo šta, želo žito... Pokojna je baba isto znala u rukama pa je ona šila one od sukna haljetke, za muškarce gaće, one ječermes šta se u narodnoj nošnji nosile i kitila... To je ona sve znala i tkala je, imala je onaj tkalački stan i tkala.

6. Što su točno ječermes?

To je ono nakićeno šta se nosi na leđima. Od sukna – to se od ovce prela, čistila vuna i prala pa se na gargaši napravilo, smotala se kudlja i onda se prelo i onda se od te pređe tkalo i kasnije akoš ga ostavit bijelo, ako ćeš ga u nešto drugo obojit, onda to bijelo u crno, crveno, u šta god oćeš...

7. Kakvo je bilo obrazovanje Vaših roditelja, jesu li išli u školu?

Je, bili su pismeni oboj, majka nije završila, nego samo dva razreda, znala se potpisat, a za matematiku joj nije tribala škola. To je znala... Baka je znala svašta u rukama, a nije imala školu, a otac je završija šest razreda osnovne škole, onda je bilo šest razreda, osnovna, u nas u Lećevici. I majka i otac i tu san kasnije išla i ja.

8. Koje događaje pamtite, a da su vezani uz obitelj?

A slušaj, dešavalo se svašta toga. Bilo je i bolesti, pokojna mi je mama išla u bolnicu u Šibenik, ja san bila mala, nisan tada ni znala, ja san misla da je ona umrla kad je dugo nije

bilo iz bolnice. A kasnije kad je došla kući vidila san da nije. Tada san imala tri godine i oni su meni rekli di je, al ja to nisan mogla povezati. Kasnije, onda je bilo... Onda smo stalno kod kuće skupa.

9. Možete li se sjetiti još nekog događaja iz djetinjstva?

Sićan se jedino kad je baku zabolilo... Nju nije bolilo, al kad je zabolilo... Par dana, desetak dana je ležala i kad su mene odveli kao malu onde u susjede jedne da legnem jer san š njom spavala. Onda su rekli, ovi... Ja san ujutro kad san došla u kuću... Okrenija je snig, bija je veliki snig, pedesetšeste je to bilo... 12.03. snig osvanija i zametija oni bil, pustu ulicu pokrilo i sve, nije se moglo proć s ceste doli i prema crkvi i baba je umrla. I meni su, kaže, ovi, kad san ja došla u kuću, ja vidin nema babe na krevetu, oni su nju već digli i pokrili i u onaj kapsil šta se nosilo mrtvace. A pokojni otac je mora kopat ko tunel između onih zidova na ulicu da se može proć ceston. Ja san tada bila mala i meni je to tako bilo teško jer san se ja na nju navikla i ja san nju zvala, pa su mi se kasnije smijali „Di ti je druga mater“... Jer ja san zvala nju mama, a moju mamu rođenu san zvala ti druga. Onda ona kaže „Zašto me ti zoveš ti druga“ – „Zato šta babi stavin u džep, nađen svaki put, a kad stavin u tvoj ti pojedješ“ (smije se).

10. Rekli ste da je to bilo '56. godine... Tada ste imali devet godina...

Devet godina. U školu san išla i kažen da su mi učiteljice bile zakon. A da se pohvalin da san prvi dan zbog drugoga dobila četiri šibe na ruku od učiteljice. Učiteljica je bila od tajnika u Općini žena i imali su na katu u školi, bija je drvene skale i drveni oni... Za spustit se. Mi smo šta je bija manji razred bili u gornjoj učionici, a oni veći su bili doli, dvi učionice su bile. I njoj je mali taj zaspao njezin i mi smo... A nisan ja trčala, ja se nikad nisan spustila niza skale na onaj rub, ja to nisan smila, a oni su bili svi stariji od mene, ja san imala šest i nešto godina, a oni su svi bili stariji jer su padali... Imali jedni osam, jedni sedam, jedni devet... I oni su svi, i muški i ženske niz one... Niz oni rub od skale se puzali i batili i ona je onda došla, probudili joj maloga i ona je došla, ajmo svi ruke u zrak, kad mi pružili ruke, po četiri šibe je dala, po dvi na svaku ruku, svakome, dobila san i ja – nit san batila nit san se klizala. Ni kriva ni dužna dobila batine i više nikad. A učila san dobro i nije me tribalo opominjat.

11. Koja je bila uloga Vaših roditelja i Vaše bake u Vašem djetinjstvu, niste spominjali djeda?

Djeda ja nisan upamtila s očeve strane, umra je prije neg san se ja rodila bar najmanje deset godina, a od bake, od mame mi oca san upamtila i njezinu mater, oni su bili drugi komšiluk od nas tako da ja njih san viđala, ali oni su imali svoju familiju jer mater je imala još tri sestre i još tri brata.

12. Koja je onda bila uloga Vaše majke, oca i bake u Vašem djetinjstvu?

Oni su mene upućivali na sve ono šta bi mogla radit, šta bi in mogla pomoć i da ne dangubin onako bezveze, a oni da se lome, ono šta mogu. Opominjali bi me za nešto šta može bit mi štetno za zdravlje, za život, da se odmaknen od onih ko turski bunari šta nisu imali one ograđene da ne bi u vodu kad ono grabimo za ove... Stoku pojit. Da ništa ne diran tuđe, da ne beren tuđe, da imamo svoje i... Baba me pokojna učila molit tako da san ja čin san malo porasla prid njima molila jer se za ručak i za večeru obavezno prikrstilo i molilo, mi smo katolička obitelj i tako smo odgojeni. Nedilja se išla obavezno u crkvu, i ja, kao mala, i oni, i otac i mater, baka je išla manje. Prije dok san ja bila manja nešto, a kasnije već starija žena, oni bi ostali kući radit nešto po kući ili blago spratit ili pustit, a mi smo... Nedilja je bila za to, za odmor, nije bilo ništa, u subotu bi se donila i voda i omela kuća i očistila da se u nedilju to ne dira.

13. Kako je izgledala igra? S kime ste se igrali, čega ste se igrali, koliko često?

Igrali smo se svaki dan, i kod ovaca i u komšiluku. Bila je neka velika ploča pa bi na njoj sidili, nacrtali bi neke zoga, trlja, šta ja znan... Pa s piljčićima ono ko će prvi izać, ko Čovječe ne ljuti se, samo mi smo kamenčiće imali i onda bi nacrtali pa ko će prije složiti ono i izać, kad te zarobi ne možeš izać... Il na pet piljaka, bacaj u zrak pa vataj u ruku.

15. S čime ste crtali po toj ploči?

Kamenom. Nismo imali krede, krede su bile u školi. Kamenom nacrtáš, na njoj ostane... Ona je kamena isto, na njoj nacrtáš, ostane trag po tome... A lutke smo pravili od drveta, od kamena, ko je šta naša da mu na nešto liči... Od kukuruza brali i napravi mu neke usta, tome

kukuruzu i onu svilu spleti ko, oni, pletenicu, onda doli nešto s nekin končićon šta bi baba il mama imale za plest sveži...

16. S kim ste se igrali?

Imala san unde dvi, tri curice. Jedna je bila godinu mlađa od mene, a one su dvi bile manje još. I bilo je četir, pet, rođak mi jedan prvi, drugi komšiluk do nas, od tete, on bi doša k nami i ova dva, tri mala su bila onde u naselju. Nismo mi gledali jel muško, žensko, igrali se... Na vatale, kukale, skrivali se i oni brojili i onda tražili i onda ko dođe do onoga di je on brojia, taj se spasija, a ko nije onda broji on.

17. Koliko ste vremena imali za igru?

Kroz podne dok su stariji malo odmarali jer su želi, kopali i bilo šta radili ili sikli drva, grm za ovce, ono izranit i dat im, malim janjcima kad se okote, oni grm suhi od jasena, mi smo se u tome vrimenu igrali i onda kad je došlo popodne, kad ovi idu na njive i u polje radit, mi smo onda svak svoju imali obvezu – oni janjce, neko ovce, neko je iša žito, čupat travu za dat teletu i onome... I kravama večeru i tako. Jer ako ćeš mliko i sir triba i krave naranit.

18. Je li se možda sjećate još neke igre koje ste se igrali, sami ili s nekim?

Pa igrali smo se na vatale, na... Onda smo se igrali ono Ko se boji vuka. To ono nacrtáš crtu i onda on ka vuk lovi i onda mi vičemo „Ko se boji vuka još?“, a on onda koga uvati sad postane on vuk, a on se vraća tamo u igru i na graničara smo igrali. Kad smo imali kasnije balune igrali smo s balunima, a igrali smo... Krpene pravili pa smo i š njima igrali graničara. Košarku, odbojku – to nismo igrali. Ali uglavnome graničara, ono jedni su u jednome kraju igrališta, drugi u drugome i tako, ko će prije koga izbacit, ko će pobjedit u tome.

19. Jeste li se možda igrali obitelji, mame i tate i slično?

To nismo. To nismo.

20. Kakve igračke ste imali?

Igračaka baš nije bilo puno... Il si se snaša s drveton i kamenon ili si krpenu lutkicu šija. Nije bilo lutaka... Prvu lutku šta san vidila u jedne ujne na krevetu šta je donila iz Trsta, onu pupu šta je stavu na krevet da in sidi. To je bilo to. Nisan ja imala ko sad šta dica imaju, a nisan imala kad se ni zabavljat s tin... Bilo je više obaveza... Od kukuruzovine smo izrađivali bebe pa smo pleli in pletenice i ovaj... Od one slame, od trske od kukuruza i od toga bi nešto napravili... Od jasena bi skidali koru pa bi one svirke pravili za svirat i onda bi s tin se zabavljali... Crtali na zemlji, crtali na ploči kamenon... Piljke igrali, pet piljaka pa igraj, bacaj u zrak ko će ih skupit sve u ruku. I od nekoga drveta koji bi naša da ti na nešto sličiči... Oblik da na nešto podsjeća i onda bi to drvo ili to šta smo već napravili nađi neke krpe pa onda to malo povijaj i tako...

21. Kako je izgledalo Vaše obrazovanje, školovanje?

Moje školovanje počelo rano, ali rano i završilo. Završila san osam razreda, sa 14 godina već san imala osmog razreda svjedodžbu u ruci. A nisan mogla ić dalje, otac tada nije radija, nisan se imala di smistit, u dom di je bilo više privilegiranih bez obzira na ocjene... Tako i oni šta su manje imali, gore ocjene, ali dobili su u domu smještaj.

22. Kada i gdje ste učili i koliko sati dnevno?

A učila san pri petrolejki u kužini jer gori bi otac i mater u drugoj prostoriji legli i onda svića smeta... A pokojna mama onda sto puta došla jer za petrulju donit tribalo ić u Kaštela, kasnije bilo i u našem dućanu, imali smo dućan gori u Lećevici, ali prije s početka bilo je ić u Kaštela, donit petrulje, ulja maslinova, odnili bi jaja prodali i mlade one pivce, pulestre, šta bi mi rekli, i onda bi oni prodali to doli u Kaštelima i odozdal donesi petrulju i ulje, onda su bile sviće neke limene i onda stin bi se stavija u tu petrulju i onda provuci gore da gori i onda kad mama se probudi mene nema u krevetu, nisan legla, ona dođe i utrne sviću, kaže „Oćeš mi postat profesor? Ajde, leć!“ i okrpi me i još mi ugasi sviću (smije se), a ja bi onda crkla od muke. Bila san volila strašno čitat... Ako nisan imala knjigu čitat, ja bi čitala roman, ode jedan bija susjed, on bi one romane na sveske Contessa Nera i ono donosija i kad bi on pročita onda meni bi da i onda bi ja ponila kad bi išla k ovcam ponila bi igle ili prešlicu za

napraviti onu vunu, a ovaj, i ponesi roman u torbi. Onda prvi je doša roman u ruke, a onda igle, al moralo se isto sić drva ili grm za donit kući ako je tribalo za janjce.

23. Jeste i za školu učili tada kada bi išli čuvati ovce?

Je, i za školu. Ujtru bi se digla, najranije i uzmi ovce i goni u pašu i čitaj usput kod ovaca i kad bi ovce napasla, ovo sad uz proliće kad je toplo vrime, okreni ih uz ulicu kući, a ja niz cestu doli niz onaj makadam put škole, imala sam dva kilometra skoro ić do škole i nazad. A onda nisu bile cipele ni papučice, nego je bilo, naš jedan šuster pravija opanke i kad bi koja ona brokva izvirila sa strane, ja čitan i iden naprid, a makadam, zapne malo noga i ona brokva kad se okrenila ovu drugu nogu svu izderen čitajuć tako da su krvave noge došle u školu od opanaka (smije se).

24. Koliko ste uz sve obveze u danu imali vremena za učenje za školu?

Malo... Malo jer tribalo je ujutro otić u školu i odraditi ono šta se u školi mora i kad dođeš kući još nisi ni onu torbu skinija, ono te šalje ili na vodu ili da nešto učupaš, svinja ždere se, nije napojena il nešto uvijek... I onda kasnije kad malo padne ona vrućina onda ajde učupaj malo trave, jednu za tele, drugu za svinju, treću kravama za večeru i tako da jako je malo ostalo... To šta je bilo to je bilo uvečer pri svići i struje bilo nije, a kažen kako bi mama došla i sviću utrnula.

25. Znači morali ste raditi?

Morala san raditi. Radili su i drugi, nisan ja sama radila, nijedno dite nije bilo nezaposleno, al di ih je bilo više možda su bili oskudniji nego ja, da in je nešto okudijevalo u nečemu, ali zato ih je bilo više, a na mene je sve padalo, sve obveze.

26. Koje ste poslove morali raditi i koliko često?

Svaki dan se moralo raditi. Ako se bra duvan ja san pomagala ocu, ako su se biži brali ja san pomagala mami, ako se žito želo ja san isto znala i žela, pomagala san tu, ako je otac pokojni kosija ja bi za njin kupila za koson i kad bi one snopove vezali, kasnije snopove i nosila kad

san bila malo veća i sve... I mliko kasnije kad smo imali mlikaru na selu, surutku onu vrtili smo na ruke, nije bilo na struju tako da može... Oni su imali maslo iza toga, a mi smo imali surutku za svinje odvojiti i napojiti s tin.

27. Koje ste još imali obveze na dnevnoj bazi?

Svaki dan je bila škola, ovce, trava, voda plus očistiti oko kuće i onda šta je tebi ostalo drugo, onda popodne opet isto. To ti je bilo tako.

28. Jesu li Vaši roditelji veću važnost pridavali tim poslovima ili školi?

Pa i poslovin i školi. Otac je bija više za školu, a mama je tila da ja radin više ovo i da naučim poslove ženske jer znali su da neću možda otići u školu pa onda neka bar znan nešto da radin.

29. Što se u to vrijeme smatralo ženskim poslovima?

Ženski poslovi su se smatrali, pa radili su to i muški, žet, must krave i ovce, sirit, peć kruv, sad di je neko ima to uraditi, neko je radija drugi, ja nisan pekla kruv, pekla je pokojna mama, ali ja san zato išla vodu doniti i napojiti prase il nešto drugo.

30. Što se smatralo muškim poslovima?

Muški su poslovi bili kopati, kositi, ženske su žele travu i žito kad se želje, i one su to radile, napraviti na selu one držala za sjekiru, za motike, to odneti u kovača da naoštiri, naoštriti kosire da se može posić drvo, srpove dobre da se ima za žet... To su njihovi poslovi bili, nisu ni oni baš dangubili... Kad se okopava kukuruz oni su to okopavali... I onda sve... Eto, nisu kovali kruv ko je ima žensko u kući, nisu ni pleli ni tkali, to su žene radile.

31. S kime ste se družili, kako su se sklapala prijateljstva i kako su se održavala?

Bilo nas je u komšiluku, a onda i u školi. Iz drugih sela su dolazili u našu školu jer je bila osmoljetka tako da su oni šta su bili sa četiri razreda iz tih sela dolazili pješke isto ako nisu imali kod koga stat, ako su kod koga imali stat onda su tu stanovali kod nekoga, kod neke tete

ili kod dida, babe i tu su išli u školu tako da završe osam razreda tako da mogu ić dalje u školu. Tako da se to tu upoznavalo.

32. Je li dolazilo do konflikata i ako je, u vezi čega? Na koji način ste riješavali konflikte?

Jako malo, jako malo. Znali smo se posvađat ako smo igrali na balun il nešto, zbog toga, a šta se tiče... Nikad, znalo se di ko sidi u kojoj klupi, šta je kome dužnost, ko je redar da obriše ploču, da ih postroji ono i onda je bilo pozdrav Titu do jednog određenog vrimena. Znali smo se pokarat, ali nikad niko nije udrija ili mu glavu razbija il mu potpleja nogu da se razbije ili nešto... Mi bi se karali riječima, ali to je na momenat ko kad šibica gori... Nismo se još ni završili jedno od drugoga, već smo pričali... Vrlo brzo se to riješavalo.

33. Kako su izgledali muško-ženski odnosi?

Žene su imale... Skupljale bi se u jednu kuću di je bila jedna žena, one bi bi tu prele, plele, one svoje čakule pričale, šta je ko vidija, šta je ko doživija, dogodovštine svoje i imale svojih priča, a mi dica se nismo... Mi smo imali svoje... Ako bi uz njih sidili onda smo slušali ko evanđelje tako da mi vidimo šta oni rade i kako. A muškarci su sidili di je gazda u kući, kao muški, onda bi se oni skupljali tu, vatra se ložila, za kominon se sidilo i pričalo se, oni su svoje imali, tu mi dica nismo k njima dolazili.

34. Kakvi su bili među njima odnosi?

Pa muškarci i žene su bili dobro i malo ko da je se svađa... To bi najviše došlo radi dice i radi kokoša... Jer bi kokoše ušle u žito pa one to strašno isprpaju pa se ne može to skupit onda tu bi se malo pokarali...

35. Kako je izgledao društveni život, kako su se momci i cure upoznavali?

Momci su dolazili di su cure, dolazili bi na sila i onda bi ih vidili na onim dernecima u selima, kad je bija koji dernek, koja svetkovina, onda su se skupljali, tu se igralo ono kolo i tu bi oni njih vidili i šetali s njima i pričali. Sila su bila u kućama di je cura i ako će je pustit gazda, ako dozvole roditelji da dođe di je silo... Onda neko pita bi li došlo silo, bi li moglo,

onda oni dozvole, onda oni dođu, onda se do nekih ura sidi i momci idu ća, cura priča sa svima, ne priča samo sa jednin, njih dođe desetak, sad ima neki i šta je njezin momak, on joj dođe pa ona priča sa njim, a ona dva, tri su došla sa njim ka njemu društvo i tako kad idu da ne ide sam, al to se sve znalo, ko s kin ide i tako i većinom di je išlo silo i di je momak doša s curon onda se to već gledalo da bi se oni ženili i tako to. Sve smo mi tako se družili... Dica su uvek bila sa strane.

36. Jeste li Vi bili prisutni na tim silima?

Žena da, ali drugih ne. Tu nije bilo okupljanja drugih ni dice nego samo kućnih i onih šta je došlo na silo. To su bili oni koji su odredili doć, pitali za dozvolu pa in se dozvolilo doć na silo. A obično su išli na silo di nije bilo gazde u kući... Jer di nema gazde onda je mater udovica il baba i onda su oni tu bili malo komodniji i pričat i opušteniji, a di je gazda glavni, e tu se već malo drugačije ponaša i ustručava se... Ne meš je curu dignit jedanput donesi vode, nisi ni na usta stavija, vraćaš vodu nazad pa opet donesi vode... Jer ono, ka da š njom popričaš, e onda ima tamo voda i ona teća, pota, šta ja znan kako se zove i onda donese cura vodu, momak se napije, vraga se napije ki on... (smije se).

37. Koji su se događaji/blagdani obilježavali i koja je bila uloga djece u tome?

Priremali smo se, ali više je bilo obiteljski zato šta nije baš bilo poželjno da dica školska idu u crkvu, dok stariji nisu zabranili. A za Božić bi se ložili badnjaci, velika bi se drva usikla, dva velika drveta debala i naložilo bi se na komin, nije bilo kićenja jelki, nije bilo ni špakera, nega su komini bili, stavi ta dva badnjaka i naloži vatru... I donili bi se u kuću i na te komaštrene lance neke stavilo bi se meso i kupus kuvat za božićnji ručak. I onda se lipo, dok bi se vratili iz crkve, to bi već bila prošla i ponoć i sve i to je već bilo gotovo, zeleni kupus, kiseli, ko je šta ima, najviše se to kuvalo za Božić, suvo meso od svinje, kobasice, divenice, to je bilo sutra za ručak... I sutra za ručak užegli bi sviću, pomolili se, mi dica u školu, nije bilo da si osta Božić kod kuće...

38. Što ste jeli svaki dan, a što u posebnim prigodama?

Uobičajena hrana je bila kupus, krompir, sir, jaje, zelje i to... A pura... Kako u koga... Kod nas nije bilo pura često zato šta nismo volili. Pokojna je baba volila bijelu puru, od bijeloga brašna napravi puru, a ja nisan baš bila ljubitelj pure jer bila meni nekako tvrda ni kukuruzni kruh... Oni bi ispekli ispod peke, kuruzu su zvali, ja to nisan volila nikad... Meni je bija kruz i ne vrući... Rađe bi onaj stari šta more ubit čovika s tin, nego vruć kruz. Imali smo svoj komin i pekli i to, a žito smo mlili u mlinican na vodu, dok nismo imali svoj mlin, ne svoj nego lećevački u Zadruzi, na struju. Jer gonili su ljudi u Solin na Gašpinu mlinicu žito mlit i po cili dan bi putovali za doć u Kaštela ili u Split za samlit žito. A za doručak bi bila ko voli bijelu kavu, popržili bi slanutak i još neki ječam pa bi se to samlilo na onaj mlinac ručni, to je bila ona kavovina i onda mliko, ko ne voli to, ima kiselo mliko jer kako malo koja kuća da nije imala kravu ili dvi, onda se od mlika pravilo kiselo mliko i bilo bi maslo i sir, ko ima jaja i dosta kokošiju. U posebnin prigodama, zavisilo je. Nekad kad bi bili derneci i svetkovine u liti pa bi bilo janjaca onda bi se zaklalo janje, ostalo bi mesa, džigerice, a za zimu svak je većinom odgoija prase, ispid Božića bi se to zaklalo i sušilo, radile bi se one krvavice, napravile bi se tripice i od ovaca šta bi se klalo i onda se od toga cilu zimu do jeseni iduće imalo mesa, slanine, pancete one, rebara, pečenice, kobasice pa onda ono skuvaj fažol ili kupus na tome ili kiseli kupus i tako. Ispid Božića imali smo tri šta smo mi slavili: Materice pa su onda bili Očići i bili su Mladenci. Onda su dica za Očića išli do očeva da in nešto daju, onda su oni darivali šta su imali, jabuku, dunju, tako s tin. Onda za Materice mame daruju – dođemo di su žene, mame, onda dođu i dica iz komšiluka, onda one isto daju šta imaju: ili suvu smokvu, bajame, dunju, orase, jabuku, naranču, kolač onaj tvrdi, bilo šta ko ima. E onda mi moramo sačuvat jer dolaze oni, kad su Mladenci, kod nas dice, nek mi se otkupimo i nose konap. Ako se neš otkupit i dat nešto njima, obisit će te za noge... Igra nekakva...

39. Koliko ste imali odjeće i obuće te je li se to nasljeđivalo? Kako je izgledala ta odjeća i obuća?

Izgledala je isto kao od starijih osoba samo za nas male prilagođena, veličina za nas. Ja nisan imala od koga naslijedit jer san bila sama... Nisan imala ni brata ni sestre tako da ono šta san imala bilo je samo moje, al ako nisan od nikog naslijedila nisan imala komu ni dat jer nisan imala ni mlađega brata ni sestre ni starijeg od sebe tako da san ja uvik imala svoje, al uvik san nosila ki druga dica šta nosu, nisan nikad isticala se ni u čemu da san bila mimo

druge... Samo one suknjice do ono trećeg, četvrtog razreda, a kasnije i one traveše šta se na selu su tamo nosile ka u obliku narodne nošnje. To smo nosili i gori bluzice, mama je šila pa bi ona uzela one džempere, plela je, znala je plest, kasnije san i ja naučila plest, a ovaj... A bluzice je šila sama jer je ona znala i imala je mašinu pa bi ona to skrojila i napravila.

40. Sv u odjeću koju ste imali je netko sašio, nisu bile nekakve trgovine?

U trgovine uzelo bi se vamo u Splitu il u Kaštelima di je bija dućan od robe, uzelo bi se nešto za neku određenu stvar – za bluzu, za travešu, za suknju – to se znalo kakva boja i kako će, žene su nosile jednobojno, a curice i cure su nosile karirano, šareno i jednobojne traveše, mogle su bit i one šarene, bluzice su bile isto u boji, i šarene i plave i zelene i roza, kako je ko odlučija, s kratkin rukavin, s dugačkin tako da je svakoj prigodi.

41. Kako vam je izgledala obuća, spomenuli ste opanke s brokvicama?

Obuća je svakodnevna bila sandale ko one isusovke slično, trikaši smo ih mi zvali, to je taj šuco pravija od kože i dol od gume... Napravi one kaiše i to pričvrsti brokvama. Ima je on kalup i dobro je radija. Opanke isto, to je zatvoreno bilo, ima ih i sad na Pazaru kupit onakvih sličnih, samo oni su njegovi bili bolji. Jako lipo radija, koža odozgar bila, a potplat je bija gumeni, ove šta su stare gume od auta onda bi on to krojia, okrića, pravija to, a za kasnije kad san bila već curica unda je bija Borovo, radilo je onda Borovo, dva su bila u Splitu i bilo je još dućana di su se mogle kupit cipele, onda bi mi mama u Borova one gumene cipele il nešto, il zatvorene il sandale, al najviše su bile od Borova. Kasnije kad san bila veća onda san ja uzimala i u drugin dućanima, i u Astre i u Fruške Gore...

42. Koje su Vaše najveće želje tada bile? Kakve snove i maštanja ste imali?

Ka mala nisan želila puno toga, nije mi baš puno nedostajalo, nisan znala ni šta je imat brata ni sestru pa da mi je neko nedostaja, bilo ove dice za igrat se... Imala san jedino želju kasnije da bi bila učiteljica, al se želja nije ostvarila i eto, pomirila san se s tin... Nema šta. Kad ne možeš – ne možeš. Šta se tiče škole, mogla san po školi, al nisan imala mogućnosti druge i to je to. Nisan imala di stanovat, a otac nije momentalno radija i nismo... Škola je bila u Splitu i tribalo se i putovat ili stat ovamo... A nije bilo ni autobusa... Kasnije je bilo autobusa, po tri,

četri su išla vikendon i svako jutro su bila dva, tri autobusa, al tada san ja već bila se udala. Kad san ja bila onda je bia ujutru rano i uveče se vraća, u ono zimsko doba u noć. I onda iman kilometar s autobusa do kuće, još te vuk dočeka na ulici onoj... A ovde nisan imala di, u dom nisan imala, bili su prišnji od mene, a nisan imala kod nikog i tako... Tako mi se želja nije ostvarila. Bilo mi je dugo, dugo ža, ali pomirila san se s tin i dosta san se rano udala i kasnije kad se otac zaposlija onda je govoriya „Aj sad u školu“, a ja san govoriya „Neću, sad ti fala, iman momka, udavat ću se“ (smije se).

Prilog 2. Slika 1. Bukara

Prilog 3. Slika 2. Susak

Prilog 4. Slika 3. Preslica

Prilog 5. Slika 4. Vretena

Prilog 6. Slika 5. Sadak (početak 20. stoljeća)

Prilog 7. Slika 6. Kovrljak (početak 20. stoljeća)

Prilog 8. Slika 7. Kolijevka

Prilog 9. Slika 8. Krš sa rijetkim stablima u Lećevici (1940.)

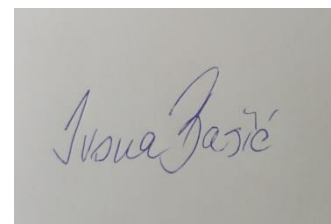
Prilog 10. Slika 9. Prizor ljudi iz sela ispred kuća (1937.)

Prilog 11. Slika 10. Portret roditelja sugovornice

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja **Ivona Bašić**, kao pristupnica za stjecanje zvanja **magistrice ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja**, izjavljujem da je ovaj diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitoga rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio diplomskoga rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga diplomskoga rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

A rectangular box containing a handwritten signature in cursive script that reads "Ivona Bašić".

Split, 03. srpnja 2023.

Potpis

Izjava o pohrani i objavi ocjenskog rada (diplomskog rada)

Studentica: Ivona Bašić

Naslov rada: Djetinjstvo u Dalmatinskoj zagori sredinom dvadesetog stoljeća

Znanstveno područje i polje: Društvene znanosti/sociologija

Vrsta rada: Diplomski rad

Mentorica rada (ime i prezime, akad. stupanj i zvanje): Sanja Stanić, prof.dr.sc.

Komentor/ica rada (ime i prezime, akad. stupanj i zvanje): /

Članovi povjerenstva (ime i prezime, akad. stupanj i zvanje):

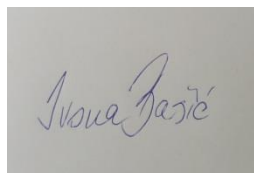
1. Branimir Mendeš, doc.dr.sc. (predsjednik)
2. Toni Maglica, doc.dr.sc. (član)
3. Sanja Stanić, prof.dr.sc. (članica/mentorica)

Ovom izjavom potvrđujem da sam autorica predanog ocjenskog rada (diplomskog rada) i da sadržaj njegove elektroničke inačice u potpunosti odgovara sadržaju obranjenog i nakon obrane uređenog rada.

Kao autor izjavljujem da se slažem da se moj ocjenski rad, bez naknade, trajno javno objavi u otvorenom pristupu u Digitalnom repozitoriju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Splitu i repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama *Zakona o visokom obrazovanju i znanstvenoj djelatnosti* (NN br. 119/22)).

Split, 03. srpnja 2023.

Potpis studentice:

Napomena:

U slučaju potrebe ograničavanja pristupa ocjenskom radu sukladno odredbama Zakona o autorskom pravu i srodnim pravima (111/21), podnosi se obrazloženi zahtjev dekanici Filozofskog fakulteta u Splitu.